

MARTYNAS JAKULIS

ROKITAI: SANTVARKA IR VEIKLA XVIII–XIX A. I PUSĖJE

Įvadas. Vienuolijoms priskirtina daugybė nuopelnų, ypač ryškus jų indėlis į švietimą bei kultūrą. Tačiau ne ką mažiau svarbi jų veiklos sritis buvo ir špitolių, kurios tapdavo prieglobsčiu įvairių gyvenimo negandų kamuojamiems vargšams, nebegalintiems pasirūpinti savimi senoliams bei ligoniams, laikymas ir apskritai įvairaus pobūdžio karitatyvinė veikla, kuria užsiimdavo kone kiekviena vienuolija. Vis dėlto būta ir specialiai šiam tikslui – vargšų slaugai ir gydymui – įsteigtų vienuolijų, kurių nariai tarnystę Dievui derino su aktyvia pagalba vargstantiems ir sergantiems. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) šioje srityje aktyviausiai reiškėsi bonifratrai, šaritės bei rokitai.

Iki šiol istoriografijoje Šv. Roko vienuolijai, arba rokitams, – vienintelei tik LDK teritorijoje veikusiai vienuolijai – skirta nepelnytai mažai dėmesio. Nors rokitai ir minimi, tiesa, labai negausiuose, Lietuvos, ypač Vilniaus, špitolių bei kitų labdaros institucijų istorijos tyrinėjimuose¹, vis dėlto Lietuvos istoriografijoje galime paminėti vos keletą vien rokitams skirtų darbų². Ligšioliniuose tyrinėjimuose tenkinamasi dar XX a. pra-

¹ Władysław Zahorski, „Pierwsze szpitale wileńskie“, *Pamiętnik wileńskiego towarzystwa lekarskiego*, zes. I–II, Wilno: Pogoń, 1925, p. 65–72. Zenonas Ivinskis, „Labdara Lietuvoje“, in: *Rinktiniai raštai IV: Krikščionybė Lietuvoje* (toliau – *Labdara Lietuvoje*), Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1987, p. 481–484. Józef Maroszek, „Wileńskie przytułki-szpitale w XVI–XVIII w.“, in: *Cała historia to dzieje ludzi...: Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej* (toliau – *Wileńskie przytułki-szpitale w XVI–XVIII w.*), pod red. Cezarego Kukli przy współudziale Piotra Guzowskiego, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004, p. 191–218.

² Jan Kurczewski, „Studzy miłosierdzia Chrystusowego“, in: *Z nad Wilii i Niemna: książka zbiorowa pamięci Adama Mickiewicza i Tomasza Zana w 50-tą rocznicę ich zgonu* (toliau – *Studzy miłosierdzia Chrystusowego*), Wilno: Księgarnia K. Makowskiego, 1906, p. 52–66 bei

džioje suformuluotais teiginiais, kurie leidžia daryti tik paviršutiniškas išvadas, neišsiaiškinta, koks buvo vienuolijos veiklos mastas bei pobūdis, lyginant su kitomis špitolinėmis vienuolijomis.

Tyrimo objektu pasirinkta rokitų santvarka bei veikla XVIII–XIX a. Straipsnio tikslas – atskleisti vienuolijos organizacinę struktūrą Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose, nustatyti jos špitolių veiklos mastą ir pobūdį, tad dėmesys pirmiausia ir bus kreipiamas į vienuolijos plitimo Vilniaus ir Žemaičių vyskupijose aplinkybes, čia susiformavusią organizacinę struktūrą, špitolių ligonių bei globotinių skaičių, dažniausiai pasitaikančias ligas. Taip pat darbe bus aptarta brolių gyvenamoji bei darbo erdvė, ūkiniai špitolių gyvenimo aspektai ir rokitų panaikinimo aplinkybės.

Darbo šaltinių pagrindą sudaro rankraštiniai šaltiniai, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (LMAVB RS), Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (VUB RS) bei Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (LNB RKRS). Informacijos apie vienuolijos įkūrimą bei pirmuosius veiklos dešimtmečius teikia dokumentų nuorašų rinkiniai³. Rokitų veiklos mastą bei pobūdį geriausiai atspindi raportai bei kitokios žinios apie špitoles ir ligonius⁴. Specifinis kompleksinių duomenų (nuo pastatų būklės apibūdinimo iki rokitų asmenybių) teikiantis šaltinis yra rokitų vienuolynų ir špitolių vizitacijos⁵. Rankraštnių šaltinių medžiagą papildyti publikuoti šaltiniai, iš kurių šiam darbui ypač svarbios 1713 m. rokitų aprobatos akto

Juozas Vaišnora, „Rokitai“, *Šv. Pranciškaus varpelis*, Nr. 9, Pittsburgh: Tėvai Pranciškonai, 1965, p. 264–268, daug dėmesio Kęstaičių rokitams skyrė Petras Veblaitis monografijoje *Kova su caro valdžia už Kęstaičių bažnyčią: iš XIX šimtmečio Lietuvos bažnyčios kovų istorijos* (toliau – *Kova su caro valdžia*), Kaunas, 1938. Beveik visiškai netyrinėta lieka Kauno (žr. *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, sud. Rūta Janonienė, Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 114–115), Minsko (žr. Aliaksandr Jaraševič, „Rachity“, in: *Vialikae Kniastva Litouskae. Encyklopedyja*, t. 2, Minsk: „Belaruskaja encyklopedyja imia Petrusia Brouki“, 2007, p. 511–512) bei Varnių rokitų padėtis.

³ LMAVB RS, f. 43 – 20598, 21198.

⁴ LMAVB RS, f. 43 – 20590, 9887. LMAVB RS, f. 17 – 162. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65.

⁵ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 1–3 (Vilniaus, 1790 m.). LMAVB RS, f. 43 – 9889 (Kauno 1797 m.). LVIA, F. 694, ap. 1, b. 944 (Kauno, 1820 m.). LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634 (Varnių, 1827–1828 m.). LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 75–78 (Varnių, 1842 m.). LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 79–82v (Kęstaičių, 1842 m.).

bei įžadų formuluotės publikacijos, geriausiai atspindinčios Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio įvykdytą vienuolijos pertvarką bei rokitų santvarkos detales⁶. Informacijos apie rokitų veiklą 1709–1711 m. maro metu bei Vilniaus kapitulos finansinę pagalbą teikia Jono Kurčevskio sudarytas Vilniaus kapitulos aktų aprašų rinkinys⁷. Labai vertingų žinių apie Vilniaus, Varnių bei Kęstaičių rokitų veiklą, gyvenamąją erdvę ir organizaciją suteikia Pauliaus Rabikausko publikuotos reliacijos Apaštališkajam Sostui⁸.

VIENUOLIJOS ĮSTEIGIMAS

Negasioje istoriografijoje vyrauja dvi nuomonės, kada buvo įsteigta rokitų vienuolija: vieni istorikai⁹ teigia, jog tai įvyko 1705 m., kai Jonas Jarolavičius tapo Šv. Pranciškaus Trečiojo ordino nariu, o po kurio laiko – naujos vienuolijos, kurią pats subūrė, vyresniuoju¹⁰. Kiti įsteigimo data laiko 1713 m. ir rokitų įkūrimą sieja su Vilniaus vyskupu Bžostovskiu¹¹. Nors vienuolijai Šv. Roko gailėstingumo brolių (Fratres Misericordiae sub

⁶ N. N., „O Szpitalach Bonifratelow i Rochitow w Minsku. Przedstawienie kommissyi wyznaczoney do uporządkowania szpitalów mińskich Bonifratelskiego i Rochitańskiego, od członka jey Prałata Szantyr przysłane dla pomieszczenia do Dziejów Dobroczynności“, *Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jey służącemi (toliau – O szpitalach)*, t. II, Nr. 3, Wilno: Marcinowski, 1821, p. 256–295.

⁷ *Kościół zamkowy czyli katedra Wileńska : w jej dziejowym, liturgicznym, architektonycznym i ekonomicznym rozwoju na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, opracował Jan Kurczewski, Cz. III: *Streszczenie aktów kapituły Wileńskiej* (toliau – *Kościół zamkowy*, Cz. III), Wilno: nakł. i druk Józefa Zawadzkiego, 1916.

⁸ *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae. I. Dioecesis Vilnensis et Samogitiae* (toliau – *Relationes I*), ed. Paulius Rabikauskas, Roma, 1971.

⁹ Jan Kurczewski, *Studzy miłosierdzia Chrystusowego*, p. 57. Idem, *Biskupstwo wileńskie: od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych* (toliau – *Biskupstwo wileńskie*), Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912, p. 359. Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 7. Juozas Vaišnora, *op. cit.*, p. 264. Józef Maroszek, *Wileńskie przytułki-szpitala w XVI–XVIII w.*, p. 206.

¹⁰ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 3. Taip pat nurodoma, kad J. Jarolavičius buvo Jonišio miesto tarėjo Kazimiero Jarolavičiaus vyresnysis sūnus.

¹¹ Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. II, Wilno: Zawadzki, 1840, p. 492. Motiejus Valančius, „Žemaičių vyskupystė“, in: *Raštai*, t. II (toliau – *Žemaičių vyskupystė*), Vilnius: Vaga, 1972, p. 316. Zenonas Ivinskis, *Labdara Lietuvoje*, p. 482.

titulo S. Rochi) pavadinimą 1713 m. suteikė Vilniaus vyskupas Bžostovskis¹², vis dėlto vėlesniuose šaltiniuose įkūrėju vadinamas Jarolavičius. Ryšį tarp didžiojo maro metu veikusių ir vėlesnių (jau rokitais įvardijamų) brolių išvelgė tiek Vilniaus magistrato nariai, 1715 m. sutartyje dėl Šv. Stepono bažnyčios ir prie jos buvusios (Šv. Lozorius) špitolės perdavimo rokitams prisiminę pirmųjų brolių veiklą siaučiant epidemijai¹³, tiek Vilniaus vyskupas Karolis Petras Pancežynskis, 1726 m. tuometiniam rokitų vyresniajam Karoliui Liutkevičiui rašytame laiške patvirtinęs, jog pastarasis vėl (po 1726 m. koflikto, apie kurį bus kalbama vėliau) priėmęs senąją abitą, kurį kitados priėmė ir Jarolavičius¹⁴. Galiausiai ir kai kurių istorikų rokitų įkūrėju vadinamas Bžostovskis 1713 m. aprobatos akte minėjo „pirmuosius tos vienuolijos darbininkus“¹⁵ bei aiškiai nurodė įsteigęs ne naują vienuoliją, o tik naują špitolę¹⁶.

Taigi, be jokių abejonių, vienuolijos įkūrėju laikytinas Jarolavičius, o Bžostovskio 1713 m. aktu jau veikianti vienuolija buvo tiesiog pertvarkyta: pasikeitė jos pavaldumas (ypač išaugo vyskupo įtaka), suteiktas naujas pavadinimas. Tiesa, reikia pastebėti, kad turimuose šaltiniuose Jarolavičius kaip vienuolijos įkūrėjas minimas tik pirmaisiais dešimtmečiais. XVIII a. pabaigoje tikrasis steigėjas jau buvo primirštas. Tai rodo, pavyzdžiui, 1790 m. rokitų vienuolyno Vilniuje vizitacija, kurioje teigiama, jog špitolę ir vienuolyną 1713 m. pastatę pranciškonų tretininkai¹⁷.

SANTVARKA

Tiksliai atsakyti į klausimą, kokia buvo rokitų santvarka, trukdo normatyvinių vienuolijos šaltinių trūkumas. Bene vienintelis oficialus dokumentas, kuriame kalbama apie rokitų organizaciją, yra jau minėtas

¹² N. N., *O szpitalach*, p. 280.

¹³ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 24v: „[...] Considerantes Insuper Obsequia praenominatorum Religiosorum Summopere Hujc Civitati necessaria in sepeliendijs mortujs peste Infectis [...]“.

¹⁴ *Ibid.*, l. 25v: „Post Reassumptionem Antiqui habitus, quo olim Religiosus Ioannes Iarolowicz utebatur [...]“.

¹⁵ N. N., *O szpitalach*, p. 279: „[...] pierwsi tego zgromadzenia pracownicy [...]“.

¹⁶ *Ibid.*, p. 280: „[...] na przerzeczonym mieyscu szpital przy katedrze naszey [...] pod tytulem i opieką ś. Rocha [...] fundujemy i [...] erygujemy (kursyvas mano – M. J.)“.

¹⁷ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 1.

1713 m. Bžostovskio aprobatos aktas¹⁸. Taigi turimi šaltiniai leidžia tik iš nedidelių fragmentų bandyti sudėlioti kiek aiškesnius organizacijos kontūrus.

Regula. Kasdienį ir dvasinį rokitų gyvenimą reguliavo Šv. Roko regula, arba rokitų įstatai (*Ustawy Rochitów*). Jos, deja, taip ir nepavyko rasti, tad tenka pasitenkinti menkomis žiniomis XIX a. pradžios šaltinių publikacijoje. Regulos autoriai, kitaip nei teigia Juozas Vaišnora, manęs, jog ją parašė pats vienuolijos steigėjas Jarolavičius¹⁹, buvo Vilniaus kanauninkai Pranciškus Giečevičius bei Aleksandras Žebrovskis. Regula patvirtinta dukart: 1726 m. Vilniaus vyskupo Karolio Petro Pancežynskio ir 1743 m. – Mykolo Jono Zienkovičiaus. 1780 m. regula išspausdinta Vilniuje²⁰. Kaip aiškėja iš trumpų užuominų istoriografijoje bei šaltinių publikacijose, I dalyje buvo aprašyta kasdienė rokitų vienuolynų dienotvarkė: nurodytos pagrindinės pareigos, nustatytos kanoninės valandos, II dalį sudarė rokitų įžadų formulės tekstas, o III ir IV dalyse aprašyta, kaip turi vykti priėmimo į brolius ceremonija bei kiti dalykai²¹.

Pavaldumas. Iš trumpų užuominų, pasitaikančių negausiuose brolių pirmųjų metų veiklą atspindinčiuose šaltiniuose, matyti, jog pirmieji rokitai buvo globojami Vilniaus bernardinų. 1707 m. Vilniaus bernardinų konvento kustodas Bonaventūra Volkas brolių atsiskyrėlį (*Brata Naszego Pustelnika*) Jarolavičių išleido į Žemaitiją, kad pastarasis ten pardavęs keletą vežimų apynių, pagerintų apverktiną bernardinų konvento padėtį²². Todėl visiškai neatsitiktinai po paskutiniojo rokito Jurgio Pabrėžos (*Fabrez*) mirties 1710 m. tretininko abitu Karolis Liutkevičius buvo apvilktas pas Vilniaus bernardinus ir tęsė pirmųjų rokitų pradėtą darbą²³.

¹⁸ N. N., *O szpitalach*, p. 277–285.

¹⁹ Juozas Vaišnora, *op. cit.*, p. 264.

²⁰ N. N., *O szpitalach*, p. 285.

²¹ *Ibid.*, p. 284–285.

²² LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 9. Jan Kurczewski, *Studzy miłosierdzia Chrystusowego*, p. 58.

²³ LMAVB RS, F. 43 – 20598, l. 26.

Tais pačiais 1710 m. rokitus ėmėsi globoti Vilniaus vyskupas²⁴, 1713 m. jų atžvilgiu įgijęs aukščiausią valdžią – tai fiksuojama ir rokitų įžadų formuluotėje²⁵. Vyskupas, gavęs nusiskundimą apie blogą kurio nors rokito elgesį, tai patvirtinus vienuolyno vyresniajam, galėjo tokį prasižengėlį pašalinti²⁶. Lygiai tokia pat nuostata galiojo ir Žemaičių vyskupijoje veikusiems rokitams²⁷.

Vis dėlto vienuolijos priskyrimas vyskupo jurisdikcijai, matyt, kėlė tam tikrą įtampą, nes 1726 m. rudenį rokitai su vyresniuoju Karoliu Liutkevičiumi²⁸ dėl nežinomų priežasčių, paraginti bernardinų, iš jų vėl priėmė tretininkų abitus ir pernešė špitolės išdą į konventą. Rugsėjo 30 d. Vilniaus kapitula sudarė Andriejaus Volodkovičiaus vadovaujamą komisiją, kurioje taip pat darbavosi Pranciškus Giečevičius, Aleksandras Žebrovskis (Šv. Roko regulos autoriai) bei Juozapas Puzyna²⁹. Rokitų buvo pareikalauta arba grįžti prie senosios tvarkos, arba kuo greičiau išsikelti iš špitolės pas bernardinus. Broliams atsisakius³⁰, nepaklusnūs rokitai buvo išvaryti³¹. Vilniaus kapitulos aktai neatskleidžia, kiek buvo tokių brolių. Atrodo, rokitų, kurie taip ir liko bernardinų tretininkais, tebuvo du. Tai mirusių Lietuvos bernardinų sąrašė minimi 1745 m. gegužės 22 d. Vilniuje miręs brolis Liudvikas Kurminas³² bei tretininkas Elzearas Eišmontas, miręs 1753 m. lapkričio 3 d.³³

Konflikto aprašymas nutrūksta ties komisarų atvykimu pas bernardinų provincijolą, kai buvo pareikalauta grąžinti rokitų atsineštus pinigus

²⁴ *Ibid.*, l. 11–11v.

²⁵ N. N., *O szpitalach*, p. 284: „[...] ślubuję i przysięgam P. Bogu [...] ś. Rochowi i WW. SS. i tobie JW. Pasterzu [...] obiecując [...] być posłusznym JW. Pasterzowi [...]“.

²⁶ *Ibid.*, p. 280.

²⁷ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 5v.

²⁸ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 26.

²⁹ LMAVB RS, f. 43 – 231, l. 2v.

³⁰ *Ibid.*, l. 3v.

³¹ *Ibid.*, l. 6–6v.

³² LMAVB RS, f. 9–96, l. 72: *Ludwik Kurmin*, 1715 m. rokitų sąrašė (LVIA, F. 694, ap. 1, b. 4418, l. 32) įvardijamas kaip *Ludwik Rurmin*.

³³ LMAVB RS, f. 9–96, l. 154v: *Elzear Eyszmonnt*, tame pačiame sąrašė įvardijamas kaip *Elizeusz Eismont*.

ir kitą turtą³⁴. Iš tais pačiais metais rašyto vyskupo Pancežynskio laiško Liutkevičiui aiškėja, kad spalio pabaigoje ar lapkričio pirmosiomis dienomis konfliktas, kuris, vyskupo manymu, kilo dėl „kažkokio Vilniaus kanauninko“³⁵, buvo išspręstas, ir likę rokitai sugrįžo vyskupo valdžion. Liutkevičiui, kuris buvo vienas pagrindinių maišto dalyvių ir kaip vyresnysis nesistengė suvaldyti jo vadovaujamo brolių, atsižvelgus į jo nuopelnus, buvo atleista³⁶. Tame pačiame laiške vyskupas, be abejo, sutirštindamas spalvas, su kartėliu rašė apie visus tuos neleistinus dalykus, kuriuos per kelias maištavimo savaites padarę rokitai: vieni išsivaikščioję, kiti net susituokę, tretį pabėgę su surinkta išmalda³⁷. Po šio konflikto, atrodo, daugiau nebebuvo kilę rokitų lojalumo krizių arba jos buvo tokios menkos ir lengvai išsprendžiamos, kad Vilniaus kapitulos šaltiniuose apie jas nebūdavo nė užsiminama.

Vilniaus vyskupas išlaikė aukščiausią valdžią ir kitų Vilniaus vyskupijoje veikusių rokitų atžvilgiu. Kurį laiką nuo Vilniaus vyskupo buvo priklausomi ir Žemaičių vyskupijoje veikę broliai: atskirti juos nuo Vilniaus vyresnybės nutarta tik 1752 m.³⁸ – praėjus dešimtmečiui po to, kai broliai buvo įkurdinti ir Varniuose. Nuo tol didžiausią valdžią Varnių ir Kęstaičių rokitams įgijo Žemaičių vyskupas, o su Žemaičių vyskupijos rokitų atsiskyrimu susiformavo ir dvi savarankiškos vienuolijos šakos, apie kurių tarpusavio santykius nieko nežinoma.

Kauno rokitus turėjo prižiūrėti ne tik Vilniaus vyskupas, bet ir Kauno miesto klebonai (taip fundaciniame akte nurodęs Petras Paulius Novomiejskis), kurie veikė kaip tarpininkai tarp Vilniaus vyskupo ir rokitų. Kaip 1797 m. rašė vizitatorius, Kauno rokitų vyresnieji visada pasitardavę su Kauno klebonais dėl svarbesnių reikalų ir nieko nedarę be jų žinios³⁹.

³⁴ LMAVB RS, f. 43 – 231, l. 6v–7.

³⁵ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 26: „[...] ex instinctu Cujusdam Canonici Vilnensis [...]“.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*: „[...] alij in varios status Dissipati Sunt, alij matrimonium inijerunt, alij vero Collectis Eleemosinis fugierunt [...]“.

³⁸ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 5v: „Non inutile esse Nostrae Diaecesis Rochitas a jurisdictione et dependentia Vilnensium [rochitarum] avellere [...]“.

³⁹ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 8v.

Matyt, panaši situacija buvo susiklosčiusi ir Minsko rokitų vienuolyne, tačiau dėl šaltinių trūkumo daugiau nieko apie tai negalime pasakyti. Tiesa, svarbu paminėti, kad Minsko rokitai buvo pavaldūs Vilniaus vyskupui iki 1798 m., kai buvo įsteigta Minsko vyskupija, tačiau nežinoma, kokie santykiai susiklostė tarp Minsko vyskupo ir rokitų, ir ar Minsko rokitai buvo suvokiami kaip dar viena rokitų šaka.

Vyresnysis. Už atskirų vienuolynų vidaus gyvenimo tvarkos palaikymą buvo atsakingas iš brolių renkamas vyresnysis (šaltiniuose įvardijamas kaip *superior, przełożony, starszy*), pareigas eidavęs iki gyvos galvos⁴⁰. Jis turėjo tvarkyti finansinius vienuolyno ir špitolės reikalus (dalį šių funkcijų Vilniuje perėmė prepozitai)⁴¹, vesti ligonių sąrašus⁴², prižiūrėti, ar broliai deramai elgiasi ir atsakingai eina pareigas (matyt, vyresniajam priklausė jas ir paskirstyti). Be to, vyresnysis turėjo atlikti reprezentacines funkcijas ir atstovauti brolių interesams už vienuolyno ribų⁴³.

Šaltiniuose nėra išsamios informacijos, kaip vykdavo vyresniojo rinkimai. Apie tai užsimenama tik keliuose šaltinių fragmentuose. 1713 m. aprobatos akte nurodoma, jog tuometinis vyresnysis Liutkevičius buvo išrinktas paties vyskupo⁴⁴. Jonas Antanas Šandys-Rimgaila, funduodamas vienuolyną Kęstaičiuose, taip pat išrinko pirmąjį Kęstaičių vyresnįjį⁴⁵. Tačiau nežinoma, ar tokia praktika buvo taikoma ir vėliau. Nors paskutinį žodį šiuo klausimu, šiaip ar taip, tardavo pats vyskupas, tačiau gali būti, kad renkant kandidatus dalyvaudavo ir patys rokitai bei špitolės prepozitas arba kuris nors rokitus prižiūrėjęs dvasininkas. Reikia pastebėti, kad 1715–1744 m.⁴⁶, kai Vilniaus rokitams priklausė Šv. Stepono bažnyčia ir

⁴⁰ N. N., *O szpitalach*, p. 280.

⁴¹ *Ibid.*, p. 284.

⁴² LMAVB RS, f. 17 – 162, l. 139.

⁴³ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84: 1738 m. tuometinis Vilniaus rokitų vyresnysis Viktoras Siemienovičius dalyvavo steigiant vienuolyną Kęstaičiuose.

⁴⁴ N. N., *O szpitalach*, p. 282: „[...] pobożnym bratem Karolem Ludkiewiczem przez nas [biskupa] obranym [...]“.

⁴⁵ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84.

⁴⁶ *Synodus Dioeciesana Vilnensis ab [...] D. Michaelae Joanne Zienkowicz [...] celebrata [...]*, Vilnae, 1744, p. 38. Tais metais jau neminima, kad rokitams priklausė Šv. Stepono bažnyčia. Datą, kai rokitai nustoja valdyti Šv. Stepono bažnyčią ir špitolę prie jos, manytume,

prie jos esanti Šv. Lozoriusus špitolė, vyresniojo rinkimuose formaliai turėjo dalyvauti ir Vilniaus magistrato atstovai⁴⁷, kurie, pagal špitolės fundatorių Viežbickių valią, dalijosi jos globa su Vilniaus vyskupu⁴⁸. Tačiau, atrodo, šia teise magistratui taip ir neteko pasinaudoti, nes visą laiką, kol rokitams priklausė minėta bažnyčia ir špitolė, nevyko vyresniųjų rinkimai ir broliams vadovavo Liutkevičius.

Nors dokumentų, kuriuose greta būtų minimos vyresniųjų ir brolių rokitų pavardės, pavyko rasti vos keletą, vis dėlto, kalbant apie Vilniaus rokitus, reikėtų atkreipti dėmesį į vieną tendenciją, galinčią atskleisti dar vieną rokitų organizacinės struktūros narį – vyresniojo pavaduotoją ar patikėtinį, kuris, panašu, po vyresniojo mirties tapdavo labiausiai tikėtinu kandidatu šioms pareigoms eiti. Šį reiškinį iliustruoja tai, jog rokitų sąrašuose, mirus vyresniajam, po jo minimi broliai perimdavo vyresniojo pareigas. Pavyzdžiui, 1715 m. po Liutkevičiaus minimas Zachiejus ar Zacharas Antonovičius⁴⁹ 1748 m. įvardijamas kaip vyresnysis⁵⁰. Tame pačiame 1748 m. dokumente po vyresniojo minimas brolis Andriejus Ciechanovičius, kuris pasirašo už vyresnįjį⁵¹. 1753 m. tas pats brolis jau įvardijamas kaip Vilniaus špitolės vyresnysis⁵². Vis dėlto buvimas antruoju vienuolyne vyresniojo vietos anaip tol negarantavo. Tai rodo faktas, jog 1738 m. rokitų vyresniuojū buvo 1715 m. rokitų sąrašė nefigūravęs ir tarp 1715 ir 1738 m. į vienuoliją įstojęs Viktoras Siemienovičius (Wiktor Siemenowicz)⁵³.

Svarbu paminėti ir tai, jog tiek Vilniaus, tiek Varnių vyresnieji kartais būdavo įvardijami kaip visų vienoje ar kitoje vyskupijoje veikusių rokitų

galima nukelti ir į 1738 m., kai miršta rokitų vyresnysis Liutkevičius, kuris kartu buvo ir Šv. Stepono bažnyčios klebonas (tais metais jau minimas naujas vyresnysis Viktoras Siemienovičius – Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84).

⁴⁷ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 24–24v: „Quoties Superiorem Religiosorum 3tij Ord(inis) S(ancti) Fran(cisci) [...] Mutari Contigerit, ut Semper Electioni Superiores Magistratus Vilnen(sis) tanquam Collatores intersint“.

⁴⁸ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, p. 358.

⁴⁹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4418, l. 32. LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 35.

⁵⁰ LMAVB RS, f. 43 – 20587.

⁵¹ „Imieniem Brata Naszego Zacheusza Antoniewiczza Superiora [...] podpisuię się Fr(ater) Andrzej Ciechanowicz [...]“.

⁵² N. N., *O szpitalach*, p. 277.

⁵³ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84.

vyresnieji⁵⁴. Vis dėlto, nors Vilniaus vienuolynas neabejotinai buvo visų Vilniaus vyskupijoje veikiančių rokitų centras, šaltiniai neatskleidžia, ar Vilniaus vyresnysis turėjo kokią nors realią valdžią Kauno bei Minsko rokitams. Taip pat neaišku, kiek Varnių vyresniajam buvo pavaldūs Kęstaičių rokitai.

Prepozitas. Nors Bžostovskis 1713 m. nurodė, esant reikalui, gali pasirūpinti, jog vienas iš brolių būtų išventintas į kunigus⁵⁵, kad galėtų atlikti dvasinius patarnavimus koplyčioje ir špitolėje (panasiai tvarkėsi bonifratrai, iš kurių vienas ar keli broliai šiam tikslui būdavo išventinami į kunigus⁵⁶), vis dėlto šia galimybe dėl nežinomų priežasčių nebuvo pasinaudota⁵⁷. 1741 m. Vilniaus kanauninkas Kristupas Bialozoras, motyvuodamas tuo, kad tiek patiems broliams, tiek špitolei trūksta tvarkos, fundavo prepozito vietą prie Šv. Roko vienuolyno⁵⁸. Matyt, fundatorius negalėjo pamiršti ir 1726 m. incidento, prie kurio tyrimo jam pačiam teko prisidėti (tiesa, jis nepriklausė komisijai, tačiau su Puzyna vyko pas bernardinų provincijolą)⁵⁹. Prepozitai buvo renkami iš bendro gyvenimo diecezinių kunigų, vadinamųjų komunistų⁶⁰. Šio principo buvo laikomasi iki pat rokitų gyvavimo Vilniuje pabaigos.

⁵⁴ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 8710, l. 2: „[...] Superiorowi Rochitow Wilenskich, Kowienskich, Minskich y całej kongregacyi Rochitanskiey [...]“. LMAVB RS, f. 43 – 21198, l. 11v: „[...] Superyorowi XX Rochitow Wilenskich y całej kongregacyi Rochitanskiey [...]“. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 371, l. 156: „[...] Rocha Wirkuckiego Superyora Rochitow Wornienskich y Kęstayckich [...]“.

⁵⁵ N. N., *O szpitalach*, p. 282.

⁵⁶ Dorota Mazek, „Bonifraterskie zasady opieki nad ubogimi i chorymi psychicznie w XVII–XVIII w.“, in: *Charitas: Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznawionych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, pod red. Urszuli Augustyniak i Andrzeja Karpińskiego, Warszawa: Semper, 1999, p. 190.

⁵⁷ Galbūt tokia situacija susiklostė dėl to, kad ilgą laiką (1713–1738(?)) vyresniojo pareigas ėjęs Liutkevičius dar prieš tapdamas rokitu buvo kunigas, tad jam kartu einant ir kunigo pareigas, išventinti kurį nors kitą rokitą kunigu paprasčiausiai nebuvo poreikio.

⁵⁸ LMAVB RS, f. 43 – 21198, l. 4.

⁵⁹ LMAVB RS, f. 43 – 231, l. 2v.

⁶⁰ *Synodus Dioecisana Vilnensis ab [...] D. Michaele Joanne Zienkowicz [...] celebrata [...]*, Vilnae, 1744, p. 33: „[...] Praepositum ex Clericis in Communi Viventibus [...] ad istud Hospitale [...] fundavit.“

Vilniaus rokitų prepozito funkcijos buvo dvejopos. Viena vertus, jis atlikdavo altaristai-kapelionui įprastus darbus: laikydavo mišias už fundatorių Kristupą Bialozorą ir kitus špitolės geradarius, atlikdavo dvasinius patarnavimus tiek rokitams, tiek ligoniams špitolėje⁶¹. Kita vertus, jis perėmė kai kurias administracines funkcijas, iki tol, matyt, priklausiusias tik vyresniajam – turėjo apskaičiuoti pajamas ir išlaidas bei sudaryti ir patvirtinti savaitinius jų registrus. Nors buvo nurodyta, kad prepozitas turi būti paklusnus namų vyresniajam, vis dėlto jis veikė ir kaip kontrolierius: be jo pritarimo rokitai negalėjo disponuoti turtu, be to, vieną raktą nuo vienuolyno archyvo ar skrynios turėjo vyresnysis, o kitą – prepozitas⁶².

Prepozitai veikė ir prie kitų Vilniaus vyskupijoje buvusių rokitų vienuolynų, tačiau dėl šaltinių trūkumo sunku pasakyti, kokios buvo jų pareigos ir įtaka vienuolyno gyvenimui. Kauno rokitų prepozitas, kuris kartu buvo ir Šv. Getrūdės bažnyčios klebonas, nuolat rezidavo vienuolyne, jam buvo skirta atskira celė⁶³. Kaip ir Vilniaus rokitų prepozitas, jis, šalia dvasinių patarnavimų, matyt, turėjo atlikti ir dalį administracinių funkcijų. Apie Minsko rokitų prepozitus žinoma dar mažiau. XIX a. pradžioje Minsko vyskupas Ignatas Jokūbas Dederka špitolės ir pačių rokitų globą pavedė vienam iš Minsko katedros vikarų⁶⁴. Kita vertus, pažymima, kad anuomet (matyt, XVIII a. antrojoje pusėje, kai rokitai dar priklausė Vilniaus vyskupijai) broliams patarnavo diecezinis kunigas⁶⁵.

Jau įkurdinant rokitus Kęstaičiuose, prie vienuolyno ir špitolės turėjo būti vienas kunigas *pro cura animarum*⁶⁶, tačiau apie kitas jo pareigas daugiau nieko nežinoma. 1755 m. reliacijoje užsimenama, jog Varnių rokitai darbuojasi špitolėje vadovaujami špitolės ir vienuolyno tvarką užtikrinančio prepozito, išrinkto iš diecezinių kunigų⁶⁷. XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje tiek Varnių, tiek Kęstaičių rokitų prepozitus pakeitė špitolių rek-

⁶¹ LMAVB RS, f. 43 – 21198, l. 2.

⁶² LMAVB RS, f. 43 – 21198, l. 2–2v.

⁶³ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 2.

⁶⁴ N. N., *O szpitalach*, p. 287.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 288.

⁶⁶ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

⁶⁷ *Relationes I*, p. 357: „[...] omnibus vero praeest presbyter saecularis Praepositus hospitalis, selectus ex dioecesi [...]“.

toriai, atsakingi už finansinius ir kitus administracinius reikalus (Varniuose rektoriumi buvo Pranciškus Jagminas, Kęstaičiuose – Vornilavičius)⁶⁸. Vis dėlto skurdūs šaltiniai neleidžia atsakyti, kiek špitolės rektorių pareigos buvo panašios arba skyrėsi nuo rokitų prepozito pareigų.

Broliai. Rokitai buvo vyrų pasauliečių vienuolija-brolija, kurios pagrindinis tikslas buvo rūpinimasis ligoniais. Broliai duodavo paprastus įžadus, tačiau šalia įprastų – neturto, skaistybės ir klusnumo – jie, kaip ir, pavyzdžiui, bonifratrai, duodavo papildomą ketvirtąjį – rūpinimosi ligoniais įžadą⁶⁹. Tačiau nežinoma, nei kiek ilgai trukdavo, nei kokia tvarka vykdavo noviciatas. Bžostovskis, siekdamas išsaugoti brolių vienovę, nustatė ir aprangos taisykles – rokitai turėjo vilkėti pelenų spalvos abitą, juodą apsiaustą, ant kurio kairiosios pusės pavaizduota kaukolė, turėjusi priminti apie mirtį ir rokitų pareigą laidoti mirusiuosius, o galva turėjo būti pridengta juoda kepure⁷⁰.

Rokitai nebuvo gausi vienuolija. Brolių skaičius nesiekdavo nė 10 – Vilniuje jų buvo 7–8⁷¹. Beveik tiek pat brolių darbavosi ir Varniuose⁷². Tačiau kituose vienuolynuose būdavo daugiausia 5 rokitai: Kaune, kaip ir Kęstaičiuose (nors fundatorius buvo nurodęs, jog brolių turi būti 6⁷³) bei Minske, būta 4–5 brolių⁷⁴.

Išskyrus kelias dešimtis pavardžių, apie pačių brolių asmenybes beveik nieko nežinoma. Kaip aiškėja iš šaltinių nuotrupų, broliais tapdavo tiek kilmingieji (pavyzdžiui, Kauno rokitų vyresnysis Tadas Želna bei infirmarius Mykolas Saldzevičius⁷⁵ ir Varnių rokitas Fabijonas Baublevičius⁷⁶

⁶⁸ VUB RS, F. 4 – (A535a)23037. LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 371, l. 167.

⁶⁹ N. N., *O szpitalach*, s. 280.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 280–281.

⁷¹ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 4–4v, 35. LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v. LMAVB RS, f. 43 – 20590. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 4418, l. 32.

⁷² LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 13, 28.

⁷³ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

⁷⁴ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9. LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 13v. LVIA, f. 669, ap. 1, b. 257, l. 82v. Ignacy Borejko Chodźko, *Diecezja mińska okolo 1830 roku*, oprac. i wydał Marian Radwan, t. 2: *Struktury zakonne*, Lublin, 1998, p. 180.

⁷⁵ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9.

⁷⁶ LVIA, f. 669, ap. 3, b. 297, l. 6–8.

buvo bajorai), tiek miestiečiai (pavyzdžiui, pats įkūrėjas Jarolavičius, kuris buvo Jonišio tarėjo sūnus⁷⁷, Vilniaus miestietis Kazimieras Montvilas, tapęs rokitu Kaune 1816 m.⁷⁸). Iš negausių duomenų matyti, kad žmonės į vienuoliją stodavo gana įvairaus amžiaus. Minėti Želna bei Saldzevičius rokitais tapo būdami atitinkamai 25 ir 26 metų, o kitas Kauno rokitas – Motiejus Fetkevičius – vienuoliu tapo sulaukęs 47 m. amžiaus⁷⁹.

VIENUOLYNAS IR ŠPITOLĖ VILNIUJE

Pirmasis rokitų vienuolynas su špitolė ir koplyčia Vilniuje pradėjo veikti apie 1708 ar 1709 m. ir kone 30 metų (iki 1738 m. įsikūrimo Kęstaičiuose) tai buvo vienintelis rokitų vienuolynas apskritai, o iki pat 1750 m. (rokitų įsikūrimo Kaune) – vienintelis Vilniaus vyskupijoje. Vilniuje susiklostė rokitų santvarka, buvo sudaryta regula, iš čia toliau plėsta veikla.

1705 m. Šv. Pranciškaus Trečiojo ordino Romos provinciole Liudviko Antonijaus rašte, kuriuo patvirtinta, kad Jarolavičius tapo tretininku, naujam ordino nariui nurodoma gyventi ramų gyvenimą kokiame nors ereme⁸⁰, nes priešingu atveju būtų prarastas tretininko statusas ir su tuo susijusios teisės⁸¹. Atrodo, kurį laiką Jarolavičius ir netrukus kartu su juo tretininkais tapę Stanislovas Stulpinevičius ir Pabrėža iš tiesų gyveno atsiskyrišką gyvenimą. 1705 m. nurodoma, kad Jarolavičius iš Vilniaus miestiečio Kelpšos už 1000 auksinų nusipirko sklypą vargšų špitolėi ir tos pačios regulos brolių, atsivestų iš Verkių girios, vienuolynui⁸². Pagrindinis rokitų vienuolyno ir špitolės pastatų kompleksas iškilo posesijoje Nr. 168, kairėje Pilies vartų pusėje⁸³. 1707 m. vienuolyno ir špitolės teritorija buvo

⁷⁷ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 3.

⁷⁸ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 13v.

⁷⁹ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9.

⁸⁰ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 4: „[...] non Errabundam, sed quietam in aliquo Eremitorio vitam ducat [...]“.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*, l. 3: „[...] Braci Teyze Reguły Eremitow z Puszczy Werkowskiewy zprowadzonych [...]“.

⁸³ Vladas Drėma, *Vilniaus namai archyvo fonduose*, kn. III (toliau – *Vilniaus namai*, III), sud. Zita Ditauskienė, Vilnius: Savastis, 2000, p. 56.

išplėsta įsigijus dar vieną greta buvusį sklypą iš našlės Pomuiskos⁸⁴.

Koplyčios, špitolės ir vienuolyno statybos darbai vyko sunkiai. LDK paiždininkis Kazimieras Čartoriskis, motyvuodamas sunkia Jarolavičiaus, darančio gerą darbą vargšų labui, padėtimi, 1709 m. suteikė jam raštą, kuriuo šis buvo atleistas nuo muitų ir jam leista kapą medienos plukdyti į Karaliaučių parduoti⁸⁵. Šiaip ar taip, 1709 m., o gal ir anksčiau, koplyčia, vienuolynas bei špitolė jau tikrai turėjo veikti. Vis dėlto finansiniai sunkumai neleido iškilti rimtam špitolės-vienuolyno pastatų kompleksui. Apie tai byloja faktas, jog 1710 m. po paskutiniojo rokito mirties atvykęs į vienuolyną Liutkevičius rado vos keletą varganų pastatų⁸⁶ ir jau 1711 m. turėjo imtis komplekso perstatymo ir plėtimo darbų. Buvo ne tik iš naujo perstatyti špitolės pastatai ir atnaujinta koplyčia, bet ir iš miestiečio Juozapo Ilkevičiaus įsigytas sklypas su namu moterų špitolėi bei dar keletas sklypų kitoms reikmėms⁸⁷.

Pagal projektą Vilniaus rokitų vienuolynas ir špitolė mažai kuo skyrėsi nuo kitų špitolininkų vienuolynų, kur bažnyčia ar koplyčia, vienuolynas ir špitolė būdavo tarpusavyje sujungti. Kita vertus, kadangi rokitai ilgainiui pasistatė dar kelias infirmerijas (1788 m. nurodoma buvus keturias⁸⁸, 1790 m. – jau penkias⁸⁹, nors paskutiniame (1799 m.) inventoriuje, kuris buvo sudarytas jau po rokitų veiklos nutraukimo, vėl minimos keturios infirmerijos⁹⁰), jos jau stovėjo atskirai nuo vienuolyno, koplyčios ir vyrų infirmerijos.

1715 m. rokitams buvo perduota ir Šv. Stepono bažnyčia⁹¹ bei prie jos nuo 1612 m. stovėjusi mūrinė Šv. Lozoriaus špitolė. Bažnyčia po paskutiniojo jos klebono Dovydo Baltukavičiaus mirties kurį laiką buvo apleista.

⁸⁴ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 8–9.

⁸⁵ *Ibid.*, l. 10v.

⁸⁶ Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios: iš Vlado Drėmos archyvo* (toliau – *Vilniaus bažnyčios*), sud. Audronė Lėverienė, Artūras Mickevičius, Rita Mosiejienė, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 872.

⁸⁷ *Vilniaus bažnyčios*, p. 872.

⁸⁸ LMAVB RS, f. 43 – 20590.

⁸⁹ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

⁹⁰ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 104–110v.

⁹¹ Plačiau apie Šv. Stepono bažnyčią žr. *Lietuvos vienuolynai*, p. 397–398.

Tačiau dar varganesnė buvo prie jos stovėjusios špitolės padėtis. Todėl viena iš sąlygų rokitams buvo pagal išgales suremontuoti apgriuvusią špitolę⁹². Netrukus Liutkevičiaus vadovaujamiems rokitams teko imtis tiek špitolės, tiek klebonijos ir bažnyčios remonto⁹³. Kaip rašė pats Liutkevičius, vyskupo ir Vilniaus magistrato susitarimu, prie Šv. Stepono bažnyčios turėjo būti rokitų vienuolynas ir noviciatas⁹⁴. Galbūt apie šią vietą buvo mąstoma kaip apie pagrindinį Vilniaus rokitų centrą, o špitolė ir vienuolynas papilyje būtų atlikę antraeilę funkciją. Šiaip ar taip, apie tokius planus ir bandymus juos įgyvendinti daugiau nieko nežinoma.

Veikla. Apie rokitų veiklą iki 1709–1711 m. maro žinių beveik nėra. Vis dėlto minėti dideli sunkumai bei nuolatinis lėšų trūkumas vien jau statant špitolę ir vienuolyną aiškiai rodo, jog gydytojams samdyti lėšų juo labiau nepakako, tad pirmaisiais metais špitolė papilyje veikė tik kaip prieglauda, beveik nė iš tolo neprimindama net ir labai primityvios gydymo įstaigos.

Be abejo, rokitus labiausiai išgarsino jų veikla 1709–1711 m. maro metu. Šis epizodas minimas visuose apie rokitus rašiusių istorikų darbuose, tačiau vienalaikiuose šaltiniuose galima aptikti vos keletą užuominų, liudijančių rokitų veiklą epidemijos metu. 1709 m. gegužės 24 d. Vilniaus kapitula, matydama nuolat blogėjančią situaciją mieste bei didėjančių bado kamuojamų vargšų skaičių, sumokėjo Jarolavičiui 500 auksinų, kad už tuos pinigus nupirktų maisto vargšams, kuriuos išves iš miesto, idant šie mirdami gatvėse neskleistų ligų⁹⁵. 1711 m. gegužės 28 d. Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštyje rašoma, kad buvo nutarta, surinkus mokesčius išmaldai dalyti, išvesdinti visus užsikrėtusius maru už Žaliojo tilto, į Šnapiškes, kur jais pasirūpintų atsiskyrėliai⁹⁶. Tų pačių metų liepos 29 d. jėzuitas brolis Mioleris mirė nuo maro ir, kaip rašoma, buvo eremitų palaidotas už Žaliojo tilto po kryžiumi⁹⁷. O taip apie rokitų veiklą maro metu rašė

⁹² LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 24v: „Xenodochium antiquum hucusque neglectum [...] manutenant [...] et pro possibilitate Restaurare Dictas Rujnas Curent [...]“.

⁹³ *Vilniaus bažnyčios*, p. 873.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Kościół zamkowy*, cz. III, p. 285.

⁹⁶ *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 m.*, par. Irena Katilienė et al, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 9.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 19.

amžininkas Andriejus Krizostomas Zaluskis: „Praėjusių [1709] metų liepą vienas rokitas su bendrabroliu pradėjo laidoti mirusiuosius, taip pat iš gailėstingumo papilyje įsteigė špitolę su dviem namais, virš kurių jau iškėlė kryžius. Jis iki šiol renka lavonus (tam turi du vežimus ir du pagalbininkus) ir pilnais [vežimais] po 60 ir 70 veža už miesto. Laidoja juos už miesto, skirtingose vietose. Vien nuo liepos iki Didžiojo Šeštadienio surašė 22862 palaidotuosius. Tačiau per trejetą savaičių jų atsirado dar keli šimtai, apie kuriuos nieko nežinau. Praėjusią naktį rado negyvus 30 elgetų, gulinčių gatvėse prie namų, bažnyčių ir vienuolynų vartų. Surinko juos ir lyg rąstus vežė už miesto. Tačiau to broliuko [rokito] pagalbininkas [Stulpinevičius] nukrito nuo aukšto tilto ir žuvo, tad dabar darbuojasi pats vienas. Prieš savaitę, didžiuoju vežimu vežant 10 lavonų, švedų kareiviai [sustabdę jį] nukinkė ir atėmė abu arklius. Tačiau miestiečiai jam atidavė kitus du ir jis nenustojė dirbti savo švento darbo“⁹⁸.

Epidemijos metu, 1710 m., beveik visi broliai mirė užsikrėtę maru. Tik Stulpinevičius, žiemą vežimu veždamas maro aukas už miesto, nuvažiavo nuo [Žaliojo] tilto ir paskendo⁹⁹. Paskutinis pasaulį paliko brolis Pabrėža¹⁰⁰. Kaip galima numanyti, toliau po nedidelės pertraukos darbą tęsė Liutkevičius, Juozapas Monkevičius ir kiti.

Rokitų veiklą didžiojo maro metu galima palyginti su Gailestingumo brolijos, jėzuitų įsteigtos Varšuvoje paskutiniame XVI a. ketvirtyje, Šv. Nikodemo brolijos, kuri taip pat rūpinosi nedidele špitolė Vilniuje ir laidėjo 1625 m. maro aukas, bei Šv. Benono brolijos Varšuvoje veikla¹⁰¹. Nors siaučiant epidemijai rokitai atliko daugiau sanitarų vaidmenį, vis dėlto po didžiųjų negandų ir vienuolijos reformavimo – bent jau XVIII a. viduryje – matyti aiškus perėjimas prie špitolininkų vienuolijos, kurios veikla ilgainiui įgijo aiškesnę medicinines veiklos pobūdį.

Nors špitolėje pagrindinius slaugos darbus atlikdavo patys rokitai, tuo užsiimdavo tik dalis brolių – kiti tuo metu rinkdavo aukas ir dirbdavo

⁹⁸ Andrzej Chrystostom Załuski, *Epistolarum Historico-Familiarum*, t. III, Brunsbergae, 1711, p. 903–905. Cituota iš Kraszewski J. I., *Wilno*, t. II, p. 86–87.

⁹⁹ LMAVB RS, f. 43 – 20598, l. 3v.

¹⁰⁰ *Ibid.*, l. 26.

¹⁰¹ Andrzej Karpiński, „Opieka nad chorymi i ubogimi w miastach polskich w czasie epidemii w XVII–XVIII w.“, in: *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznawionych w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, pod red. Urszuli Augustyniak i Andrzeja Karpińskiego, Warszawa: Semper, 1999, p. 226.

vo kitus darbus¹⁰². Galbūt špitolės prižiūrėtojo pareigas visą laiką eidavo tas pats rokitas, gal tam tikrą laiką tuo užsiimdavo kiekvienas, išskyrus vyresnįjį. Negalime atsakyti į klausimą, ar rokitai, kaip, pavyzdžiui, bonifratrai, noviciato metu įgydavo tam tikrą medicininį išsilavinimą. Kaip pastebėjo Dorota Mazek, neretai į bonifratrų ordiną buvo priimami jau šiek tiek tokios gydymo praktikos įgiję asmenys¹⁰³. Greičiausiai slaugos pagrindų rokitai įgydavo iš špitolėje dirbusių felčeriu, kurie teikdavo ir kvalifikuotesnę medicininę pagalbą. 1790 m. špitolėje darbavosi du felčeriai¹⁰⁴, o 1798 m. rokitai turėjo sumokėti 1000 auksinų už darbą chirurgui Voiničiui (Woynicz)¹⁰⁵. Nuo bonifratrų rokitai skyrėsi ir tuo, jog špitolėje buvo gydomos moterys. Atrodo, patiems broliams buvo draudžiama slaugyti ligones, tad moterų infirmerijose, šalia gydytojų, darbuodavosi slaugės pasaulietės (1788 m. tokių darbuotojų špitolėje buvo dvi¹⁰⁶), kurios rūpindavosi ir pamestinukais¹⁰⁷.

Turint omenyje, kad Liutkevičius, atvykęs į ištuštėjusį rokitų vienuolyną, rado vos vieną net tinkamų pamatų neturėjusį pastatą, skirtą globotiniams¹⁰⁸, iš pradžių rokitai greičiausiai tegalėjo priimti vos keliolika vargšų. Po Bžostovskio įvykdytų pertvarkymų jų nuolat daugėjo. Jau 1711 m. įsigytas sklypas su namu moterų špitolei, kuri tikriausiai netrukus ir padėjo veikti¹⁰⁹. 1733 m. reliacijoje pažymima, kad atskirose infirmerijose rokitai globoja gausų būrį (*magna copia*) vyrų ir moterų¹¹⁰, o 1740 m. nurodoma, jog špitolėje yra jau daugiau nei 30 abiejų lyčių asmenų¹¹¹. Vis dėlto daugiausia duomenų apie rokitų veiklos mastą ir

¹⁰² Pajamų–išlaidų registruose minima kategorija *kwesta mieyska y kwesta polowa* – LMAVB RS, f. 43 – 20589, l. 1; LMAVB RS, f. 43 – 20591, l. 1v (pažymima, kad brolis Jurgis surinkęs 18 auksinų).

¹⁰³ Dorota Mazek, *op. cit.*, p. 189.

¹⁰⁴ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹⁰⁵ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 25.

¹⁰⁶ LMAVB RS, f. 43 – 20590.

¹⁰⁷ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹⁰⁸ *Vilniaus bažnyčios*, p. 872.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ *Relationes I*, p. 123.

¹¹¹ *Vilniaus bažnyčios*, p. 877.

apie jos pobūdį (tiesa, labai nedaug) teikia jau įsigalėjusią situaciją atspindintys XVIII a. devintojo ir dešimtojo dešimtmečių registrai bei 1790 m. vizitacija. 1788 m. birželio 22 d. raporte užfiksuota, kad tą dieną keturiose rokitų špitolės infirmerijose buvo gydomi 68 abiejų lyčių asmenys¹¹². Palyginimui: bonifratrų špitolėje stovėjo vos 14 lovų, kurių skaičių buvo galima padidinti iki 20, o per visus 1788 m. gydyta 219 pacientų, t. y. viso labo šiek tiek daugiau nei triskart tiek, kiek rokitai špitolėje galėjo gydyti vienu metu¹¹³. 1790 m. vizitacijoje pažymima, kad penkiose infirmerijose rokitai prižiūri 64 asmenis¹¹⁴. 1797 m. spalio mėnesį špitolėje iš viso gydyti 63 ligoniai, iš kurių 20 išėjo pasveikę¹¹⁵. Pavyzdžiui, per tą patį laikotarpį bonifratrų špitolėje gydyti 22 ligoniai, įskaičiuojant tuos, kurie liko gydytis spalio mėnesį nuo anksčiau, o pasveikę išėjo 13 ligonių¹¹⁶. Šiaip ar taip, jau 1786 m. vizitatorių buvo pastebėta, jog, esant tokiai menkai fundacijai, ligonių skaičius neturėtų viršyti 40¹¹⁷. Tai rodo, jog rokitų špitolė neretai būdavo perpildyta ir galbūt neteikė tokios pagalbos, kokią būtų galėjusi teikti, jei ligonių būtų priimama mažiau. Todėl 1790 m. Vilniaus vyskupijos konsistorijai skundėsi tuometinis rokitų vyresnysis Uzdoviskis, prašydamas sumažinti ligonių skaičių iki rekomenduojamo, nes tuo metu jis siekė 70 ar net 80¹¹⁸.

Taigi rokitų špitolė XVIII a. vidurio antroje pusėje buvo viena didžiausių Vilniuje, o 1746 m. reliacijoje apie rokitų veiklą atsiliepta itin teigiamai¹¹⁹. Dydžiu ją lenkė tik 1744 m. funduota ir 1749 m. pirmąją ligonę priėmusi šaričių špitolė Savičiaus gatvėje. 1790 m. duomenimis, joje vienu metu dvejose moterų infirmerijose galėjo būti gydomos 33 pacientės (žiemą arba esant ligų protrūkiui – 50), o vyrų infirmerijose – 27 ligoniai

¹¹² LMAVB RS, f. 43 – 20590.

¹¹³ Stefan Rosiak, *Bonifratrzy w Wilnie (1635–1843–1924). Szkic z dziejów opieki społecznej w Wilnie* (toliau – *Bonifratrzy w Wilnie*), Wilno: wydane staraniem konwentu wileńskiego OO. Bonifratrów, 1928, p. 76.

¹¹⁴ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹¹⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65, l. 1v–2v.

¹¹⁶ VUB RS, f. 4 – A3828, l. 97v–98.

¹¹⁷ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹¹⁸ LMAVB RS, f. 17 – 162, l. 139.

¹¹⁹ *Relationes I*, p. 159: „[...] inter quae primarium et principale Fratrum Rochitarum ad ecclesiam cathedralem [...]“.

(daugiausia buvo galima priimti 36)¹²⁰. Tiesa, tokį mastą šaritės pasiekė neiškart¹²¹.

Žinių apie rokitų valdytos Šv. Lozorius špitolės ligonius nėra. Žinoma tik tiek, kad 1720 m. nupirkta 13 lovų¹²², tad galima spėti, jog pastaroji špitolė nebuvo labai didelė ir joje vienu metu galėjo būti iki 15 ligonių.

Vilniaus rokitų špitolė iš kitų mieste veikusių špitolių (bent iki tol, kol intensyviau pradėjo darbuotis šaritės) išsiskyrė tuo, jog čia buvo gydomi venerinėmis ligomis sergantys žmonės, kurie, išlikusių raportų bei vizitacijos duomenimis, sudarydavo kone pusę visų ligonių¹²³. Šie asmenys (tiek vyrai, tiek moterys) registruose įvardijami kaip sergantys „prancūziška liga“. Jiems buvo skiriamos ir atskiros infirmerijos, kurias paskutinio rokitų vienuolyno ir špitolės inventoriaus sudarytojai aiškiai atskyrė nuo vidaus ar galbūt užkrečiamų ligų infirmerijų (*infirmary gorączkowy*)¹²⁴. Dviejose venerikų infirmerijose gydyta 13–16 vyrų¹²⁵ ir 16–18 moterų¹²⁶.

Kitose infirmerijose buvo gydomi įvairiomis ligomis sergantys ligoniniai: gana dažnai gydytos žaizdos arba sužalojimai (*na rany*), pasitaikydavo keli džiovos (*hektyka, phtisis*) ar astmos atvejai, taip pat gydytas reumatas, artritas ir angina¹²⁷.

Atsižvelgiant į ligų pobūdį, galima teigti, jog rokitų špitolė veikė iš esmės kaip specializuota venerinių ligų gydymo įstaiga. Vis dėlto išlaikytos ir kai kurios špitolės-prieglaudos funkcijos – čia būdavo priglaudžiamos gimdančios moterys bei pamestinukai. 1788 m. birželį globotos 5 gimdyvės su 3 naujagimiais ir 4 pamestinukai¹²⁸, o 1790 m. – net 27 pames-

¹²⁰ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 4.

¹²¹ Pavyzdžiui, per visus 1776 m. gydytas tik 281 ligonis, 1779 m. – 347 ir tik XVIII a. paskutiniajame dešimtmetyje kasmet špitolėje buvo gydoma vidutiniškai po 1250 ligonių – Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia. Szkic z dziejów martyrologji kościoła katolickiego pod zaborem rosyjskim* (toliau – *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*), Wilno: księgarnia św. Wojciecha, 1933, p. 203, 208.

¹²² *Vilniaus bažnyčios*, p. 873.

¹²³ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v; F. 43 – 20590; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65.

¹²⁴ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 104, 106, 109, 110v.

¹²⁵ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v; F. 43 – 20590; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65, l. 1v.

¹²⁶ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v; f. 43 – 20590;

¹²⁷ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 65, l. 1v–2v.

¹²⁸ LMAVB RS, f. 43 – 20590.

tinukai¹²⁹. Anot Alinos Kovalskos-Šmigielskos, Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio į Vilnių pakviestas gydytojas Nicolas Regnier, kuris pirmasis Vilniuje užsiėmė akušerija kaip mokslu, įsteigė akušerių mokyklą ir dešimties lovų skyrių nėščiosioms Šv. Roko špitolėje, kuri vėliau buvo pervadinta Šv. Jokūbo¹³⁰. Be abejo, autorė suklydo teigdama, jog Šv. Roko špitolė buvo pervadinta Šv. Jokūbo – Šv. Jokūbo ir Pilypo, arba generalinei špitolei 1798 m. atiteko rokitų fundacija, taip pat į ją pervesti rokitų špitolėje gydyti ligoniai, o ir minėtas nėščiosioms skirtų lovų skaičius toks buvo generalinėje špitolėje¹³¹. Tad greičiausiai šis skyrius įsteigtas generalinėje špitolėje, tačiau jo pirmosiomis pacientėmis galbūt tapo iš rokitų špitolės pervestos nėščiosios.

Nors rokitų ligonių sąrašai informatyvumu neprilygsta bonifratrų ligonių knygoms, kur buvo nurodomi ne tik pagrindiniai duomenys (vardas, pavardė, amžius, liga), bet ir profesija bei gimimo vieta, vis dėlto iš kai kurių užuominų galima spręsti, kokios socialinės padėties žmonės čia buvo gydomi. 1790 m. vizitatoriai su kartėliu rašė, kad špitolė, nors ir buvo įsteigta vargšams globoti, ilgainiui tapo vieta, į kurią ligoniai patekdavo tik su įtakingesnių žmonių rekomendacijomis. Čia, anot vizitatorių, buvo gydomi daugiausia ponų liokajai, vežikai, durininkai ir virėjai¹³². Panašu, kad gydymas rokitų špitolėje iš tiesų nebuvo visiškai nemokamas. Tai patvirtina Rozalijos Markovskos, už kurios išlaikymą mokėjo Lietuvos špitolių komisija¹³³, bei venerine liga užsikrėtusio siuvėjų cecho mokinio Jono Novickio, už kurio gydymą turėjo mokėti Vilniaus siuvėjų cechas¹³⁴, atvejai.

Materialinė padėtis. Kaip rodo fragmentiški XVIII a. 9–10 dešimtmečių duomenys, dalį rokitų surenkamų lėšų sudarė išmalda. 1713 m. Vilniaus

¹²⁹ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹³⁰ Alina Kowalska-Šmigielska, *Dzieje Katedry anatomii w dawnym Uniwersytecie Wileńskim i Akademii Medyko-Chirurgicznej w latach 1777–1842*, Wilno: Pogoń, 1938, p. 9.

¹³¹ Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*, p. 255.

¹³² *Ibid.*, l. 3: „[...] iednego chorego w całym szpitalu niema, któryby za Biletem Zwierzchnosci, albo rekomendacyą znacznego pana tam nieprzyszedł. Iest to właściwie mowiąc teraz szpital samych Lokayow, Woznicow, Forsyiw i Kuchtow Pańskich”.

¹³³ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 2, l. 2–2v.

¹³⁴ *Ibid.*, b. 3, l. 28v–29.

vyskupas Bžostovskis rokitams leido rinkti išmaldą ne tik Vilniuje, bet ir visoje vyskupijoje¹³⁵. Išmaldos duodavo tiek miestiečiai ar tie, kurie įvardijami kaip *geradariai*, tiek Vilniaus kapitula¹³⁶. Be to, svarbus pajamų šaltinis buvo nekilnojamojo turto ir paties vienuolyno patalpų nuoma. Vienuolyne 1792 m. minimi gyvenę keturi nuomininkai¹³⁷. Špitolės turto nuomojimas miestiečiams buvo gana dažnas reiškinys. Nuoma ne tik garantuodavo dalį pajamų, bet ir buvo vienas veiksnių, integruojančių uždara špitolės instituciją į miesto organizmą¹³⁸.

Apskritai rokitai turėjo gana nemažai nekilnojamojo turto. Mieste rokitams priklausė namas Mėsinių gatvėje, paliktas Bialozoro¹³⁹, taip pat minimi keli dvareliai – už Rūdninkų vartų, priešais Šv. Stepono bažnyčia¹⁴⁰, Derevnictve¹⁴¹, Sereikiškėse (dovanotas Masalskio¹⁴²) – bei keletas sklypų netoli špitolės¹⁴³. Už miesto ribų rokitams priklausė Žudžiškių (ar Žodžiškių) dvarelis¹⁴⁴, Arionų, Lukovičių bei Vilniaus magistratui įkeisti Tupačiškių kaimeliai¹⁴⁵. Nemenką dalį rokitų pajamų sudarė ir Bažnyčios hierarchų skirtos sumos¹⁴⁶ bei įvairių geradarių testamentu palikti pinigai¹⁴⁷. Taigi, nors rokitai patys surinkdavo nemažą dalį reikiamų lėšų, vis dėlto be įvairių asmenų ir ypač Bažnyčios hierarchų pagalbos būtų buvę kur kas sunkiau išsiversti. Daugiausia lėšų skirta būtiniems poreikiams

¹³⁵ N. N., *O szpitalach*, p. 281.

¹³⁶ *Kościół zamkowy*, cz. III, p. 298, 313, 318, 383, 332.

¹³⁷ LMAVB RS, f. 43 – 20591, l. 1v.

¹³⁸ Andrzej Klonder, „Szpital w dużym mieście wczesnonowożytnym – izolacja czy integracja (zarys prolematyki)“, *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*. t. 1. (*Studia Polonica Historiae Urbanae*. t. 1.), Toruń, 1996, p. 137.

¹³⁹ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2.

¹⁴⁰ LMAVB RS, f. 43 – 20593.

¹⁴¹ LMAVB RS, f. 43 – 20592.

¹⁴² Tadeusz Kasabuła, *Ignacy Massalski, biskup wileński*, Lublin: Red. Wydaw. KUL, 1998, p. 539.

¹⁴³ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v. *Vilniaus bažnyčios*, p. 877.

¹⁴⁴ *Vilniaus bažnyčios*, p. 877. *Volumina Legum*, T. VIII, p. 413.

¹⁴⁵ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹⁴⁶ *Kościół zamkowy*, cz. III, p. 389.

¹⁴⁷ P.vz., LMAVB RS, f. 43 – 26750, l. 4v. LVIA, f. 390, ap. 135, b. 4, l. 95.

patenkinti – maistui bei vaistams (1787 m. buvo įsiskolinta 1800 auksinų; kasmet vaistams vidutiniškai būdavo išleidžiama po 2000 auksinų¹⁴⁸). Taip pat tekdavo atsiskaityti už įvairius atliktus darbus (remonto ir pan.) bei mokėti atlyginimą špitolę aptarnaujantiems pasauliečiams.

ROKITAI KAUNE

1750 m., leidus Vilniaus vyskupui Zienkovičiui, Vandžiogalos klebonas Petras Povilas Novomiejskis Kaune fundavo rokitų vienuolyną ir špitolę¹⁴⁹. Daugiau apie įsikūrimą Kaune (kas tapo pirmaisiais broliais, kas pirmasis ėmėsi vadovauti naujam vienuolynui, kada baigtos vienuolyno ir špitolės statybos) nieko nežinoma.

Visas pastatų kompleksas (vienuolynas, špitolė ir kiti pastatai) stovėjo prie Šv. Gertrūdos bažnyčios, kurią 1785 m., nors ir nelygiomis dalimis, tačiau pasidaliję išlaidas, ėmėsi remontuoti rokitai kartu su tuometiniu klebonu Jurgiu Ulazevičiumi¹⁵⁰. 1795 m. bažnyčia buvo pašventinta. Anot vizitatoriaus, 1797 m. naujai dengta bažnyčia buvo puikios būklės, kuriai nereikėjo jokio remonto¹⁵¹. Tačiau tai truko neilgai. Daug jėgų ir lėšų pareikalavusį darbą sužlugdė pragaištinga prancūzų kariuomenės invazija 1812 m. Bažnyčią kareiviai pavertė sandėliu. Ir iš išorės, ir iš vidaus ji buvo taip nuniokota, kad, tuometinio rokitų vyresniojo Želnos žodžiais tariant, „nuo to laiko buvo nebe bažnyčia, o dykynė“¹⁵².

Bažnyčia, kaip ir Vilniuje, buvo sujungta su vienuolyno ir špitolės pastatais. Vienuolyne įrengtos šešios celės, iš kurių viena buvo skirta klebonui, nuolat gyvenusiam kartu su rokitais¹⁵³. Tame pačiame pastate buvusi ir vyrų infirmerija¹⁵⁴. Moterys buvo gydomos kitoje kiemo pusėje stovėjusiame atskirame pastate, kuriame ne tik veikė moterų infirmerija, bet ir buvo kepykla bei šeimynykščių gyvenamosios patalpos¹⁵⁵.

¹⁴⁸ LMAVB RS, f. 43 – 3641, l. 2v.

¹⁴⁹ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 6v.

¹⁵⁰ *Ibid.*, l. 6. Plačiau apie Šv. Gertrūdos bažnyčią Kaune žr. *Lietuvos vienuolynai*, p. 114.

¹⁵¹ *Ibid.*, l. 6.

¹⁵² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3176, l. 24.

¹⁵³ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 2.

¹⁵⁴ *Ibid.*, l. 2v.

¹⁵⁵ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 2av–3.

Pragaištingaisiais 1812 m. bažnyčia, nors ir nuniokota, liko stovėti. Tačiau iki tol neblogai prižiūrėti vienuolynas, špitolė ir beveik visi kiti pastatai kanonados metu sudegė iki pamatų¹⁵⁶. Dėl menkos fundacijos sudegę pastatai taip ir nebuvo atstatyti, o rokitų padėtis nuolat sunkėjo. 1820 m. vizitacijoje rašoma, kad rokitai kartu su ligoniais vis dar gyveno viename iš likusių pagalbinių pastatų, kuriame buvo vos du kambariai¹⁵⁷. Remiantis 1823 m. duomenimis, tame pačiame menkame pastate glaudėsi patys rokitai, ligoniai, pamestinukai, šeimynykščiai – iš viso apie 70–90 asmenų. Gyvenimas tokioje ankštoje erdvėje atnešė daugybę negandų, o kylančių epidemijų nesugebėjo pažaboti nė gydytojas. Kaip tokios tragiškos padėties įrodymas paminėtas atvejis, kai po ligų protrūkio mirė keletas mokyklą lankančių vaikų¹⁵⁸.

Tarnystė. Apie rokitų veiklą Kaune žinoma labai nedaug. 1767 m. Kauno špitolių sąrašė nurodoma, kad rokitai rūpinosi įvairius sužalojimus patyrusiais ligoniais, kurių tuo metu špitolėje buvę 11¹⁵⁹. Vadinamojoje „miesto špitolėje“, kurią prižiūrėjo magistrato paskirti provizoriai, tuo metu buvo 15 globotinių¹⁶⁰. Tais metais Kaune, šalia minėtų rokitų ir magistrato špitolių, veikė dar dvi – prie parapinės ir prie karmelitų Šv. Kryžiaus bažnyčios¹⁶¹.

Ligonius slaugydavo vienas brolis (1797 m. šias pareigas ėjo Saldzevičius), kuris kartu vykdavo ir felčerio nurodymus¹⁶². 1797 m. rokitų špitolėje darbavosi felčeris Mykolas Paschalskis, iki tol ilgą laiką dirbęs kariuomenėje. Jis ne tik gydydavo špitolės ligonius, bet ir tiekavo vaistus, už kuriuos susimokėdavo patys rokitai¹⁶³ (už vaistus kasmet tekdavo sumokėti apie 700 auksinų¹⁶⁴). Kaip pastebėjo vizitatorius, dažnai špitolėje

¹⁵⁶ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3176, l. 24.

¹⁵⁷ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 5.

¹⁵⁸ LVIA, f. 604, ap. 1, b. 583, l. 4.

¹⁵⁹ LMAVB RS, f. 43 – 9887, l. 2.

¹⁶⁰ *Ibid.*, l. 1.

¹⁶¹ *Ibid.*, l. 2.

¹⁶² LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9.

¹⁶³ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 10v.

¹⁶⁴ *Ibid.*, l. 11.

pagelbėdavo ir šeimynykščiai¹⁶⁵. Moterims slaugyti rokitai samdydavo moterį pasaulietę¹⁶⁶. 1813 m., trūkstant pinigų, rokitams niekas nebedavė kredito vaistams įsigyti, tačiau apžiūrėti ligonių reguliariai atvykdavęs pavieto gydytojas su felčeriais¹⁶⁷.

1797 m. ligonių registro duomenimis, špitolės dvieiose atskirose infirmerijose buvo 30 vyrų ir 18 moterų¹⁶⁸. Didžiausią ligonių grupę sudarė kenčiantieji nuo įvairių skausmų ir sužalojimų. Kaip ir Vilniuje, ligonių dalį (tačiau anaipol ne tokią didelę) sudarė venerinėmis ligomis sergantys žmonės. Kitaip nei Vilniuje, tarp globotinių buvo nemažai psichinių ligonių, senolių ir neįgaliųjų (neregijų, nebylių), taip pat globotos keturios pamestinukės bei neįgali motina su dukra. Pavyzdžiui, nebylys ir luošys Jonas, registro duomenimis, špitolėje gyveno jau 29 metus. Nors Kauno rokitai ir neturėjo atskirų infirmerijų sergantiesiems venerinėmis ligomis, vis dėlto, kaip nurodo vizitatorius, juos mėginta atriboti nuo kitų. Specialių priemonių buvo imamasi ir gydant psichinius ligonius: vyrų infirmerijoje prie jų lovų buvo tvirtinamos grandinės (neramiems ligoniams sutramdyti), o moterų infirmerijoje šiam tikslui skirtas atskiras kambarėlis (viena iš dviejų kambarų)¹⁶⁹. Vizitatorius, remdamasis ligonių sąrašais, nurodė, kad nuo 1794 m. sausio 1 d. iki 1797 m. vasario 8 d. rokitų špitolėje buvo gydyti 719 vyrų ir moterų, iš kurių 458 išėjo pasveikę, tačiau net 213 mirė. 14 asmenų (psichiniai ligoniai, luošiai, neregiai ir senoliai) špitolėje turėjo praleisti visą likusį gyvenimą¹⁷⁰.

Po sugriovimų ir kitų nelaimių 1812 m. rokitai vis dar globojo 16 invalidų ir 1 ligonį, o 1813 m. špitolėje buvo 18 invalidų ir 18 ligonių¹⁷¹. 1820 m., net ir esant labai prastoms sąlygoms, špitolėje gydyti 135 ligoniai, iš kurių 68 išėjo pasveikę, o 17 mirė. Tais pačiais metais gydyti ir 29 kareiviai, iš kurių 2 mirė¹⁷².

¹⁶⁵ *Ibid.*, l. 9v.

¹⁶⁶ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782*, parengė Vytautas Jogėla, Vilnius: Katalikų mokslo akademija, 2001, p. 49.

¹⁶⁷ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3176, l. 25.

¹⁶⁸ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9v–10.

¹⁶⁹ *Ibid.*, l. 10v.

¹⁷⁰ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 10v.

¹⁷¹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3176, l. 23v.

¹⁷² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 16–17v.

Taigi Kauno rokitų špitolėje, panašiai kaip ir Vilniaus, derintos ligoninės (tai patvirtina tas faktas, jog dalis ligonių išeidavo pasveikę) ir prieglaudos (tai įrodo sąrašuose minimi senoliai, luošiai, neregiai, psichiniai ligoniai, kurie špitolėje praleisdavo visą likusį gyvenimą, bei pamestinukai) funkcijos. Tačiau Kauno rokitų špitolės kaip prieglaudos funkcija buvo aiškesnė, lyginant su Vilniaus rokitų veikla. Matyt, tai lėmė ir bendra Kauno špitolių padėtis. 1795 m. Kauno mieste šalia rokitų minimos vos dvi – magistrato prižiūrima miesto ir jau nebeveikianti vadinamoji „šlėktiškoji“ špitolė¹⁷³. Tad natūralu, jog rokitai negalėjo veikti vien kaip ligoninė, jie privalėjo priimti ir dalį senų bei neįgalių miesto gyventojų, kurie galbūt būtų buvę priglauti kitokio pobūdžio špitolėse.

Pragyvenimas. Broliai neturėjo daugiau jokio nekilnojamojo turto, išskyrus sklypą, kuriame patys gyveno. Pagrindinės špitolės pajamos buvo gaunamos iš fundacijos. Iš pradžių ji tesiekusi 8708 auksinus, ilgainiui išaugo iki 35 800 auksinų. Visa ši suma buvo paskolinta įvairiems asmenims (pavyzdžiui, Kosakovskiams arba Kauno pavieto raikytojui Juozapui Fergisui ir kt.), kurie rokitams kasmet turėjo mokėti palūkanas¹⁷⁴. Kitas rokitų pajamų šaltinis buvo išmalda, kuri buvo renkama tiek mieste, tiek apylinkėse. 1797 m. šia veikla iš penkių brolių užsiėmė trys (du aukas rinko apylinkėse, vienas – mieste)¹⁷⁵. Bene daugiausia lėšų būdavo išleidžiama vaistams bei felčeriui ir šeimynykščiams.

MINSKO ROKITŲ VIENUOLYNAS

Minsko rokitų vienuolynas įsteigtas paskiausiai tiek Vilniaus vyskupijoje, tiek LDK. Čia broliai veikė trumpiausiai, labai mažai žinoma apie rokitų veiklą šiame mieste. Viena vertus, mažai dėmesio jiems skiria Baltarusijos istorikai¹⁷⁶, kita vertus, padėtį komplikuoja tai, jog visi Minsko ro-

¹⁷³ LMAVB RS, f. 43 – 9888, l. 1v.

¹⁷⁴ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 6v.

¹⁷⁵ LMAVB RS, f. 43 – 9889, l. 9.

¹⁷⁶ Aliaksandr Jaraševič, „Rachity“, in: *Vialikae Kniastva Litouskae. Enciklapedyja*, t. 2, Minsk: „Belaruskaja encyklopedyja imia Petrusia Brouki“, 2007, p. 511–512 (po straipsniu net nepateikta bibliografija).

kitų vienuolyno dokumentai, saugoti Lietuvos valstybės istorijos archyve, buvo išgabenti į Baltarusiją.

Rokitų vienuolyną ir špitolę 1752 m. Minske fundavo kunigas Tomas Stacevičius ir broliai Šiškos¹⁷⁷. Špitolė ir vienuolynas iškilo prie Šv. Roko bažnyčios, netoli Koidunovo (*Kojdanowska*) gatvės vartų¹⁷⁸. Minske taip pat buvo pastatytos dvi infirmerijos – vyrams ir moterims (pastarąją tik 1763 m. fundavo Agota Chodarienė¹⁷⁹). Dviejose infirmerijose penki broliai ir gydytojas globojo ir gydė apie 30 asmenų¹⁸⁰. Tačiau jau paskutinės vizitacijos metu vizitatoriai pastebėjo, jog likusiems trims rokitams taip prastai tvarkantis tvarkinga ir ligoniams naudinga špitolė virto eiline parapine špitole arba nuskurdusių ir neįgalių moterų prieglauda (maždaug nuo XIX a. antrojo dešimtmečio pabaigos vyrai špitolėje jau nebuvo globojami). Be to, nuo 1819 m. rokitams patikėta rūpintis ne tik ligonėmis ir varguolėmis, bet ir keliomis dešimtimis moterų, suimtų dėl įvairių nusikaltimų. Čia jau nebebuvo gydytojo, tinkamų patarnavimo paslaugų, stigo maisto ir net elementarios špitolei priderančios tvarkos bei švaros. Pasak vizitatorių, tai buvusi vieta, kur, nusižengiant fundatorių valiai ir nebe padedant, o kenkiant kenčiantiems, tik švaistomi pinigai. Špitolė buvo prižiūrima visiškai atmetinai, o tuometinis vyresnysis jau nebevedė jokių registrų, nes buvo neraštingas¹⁸¹.

KĖSTAIČIŲ VIENUOLYNAS IR ŠPITOLĖ

1738 m., kaip pats teigė, norėdamas padėti vargstantiems, rokitų vienuolyną ir špitolę Kęstaičiuose (Telšių paviete) fundavo Šandys-Rimgaila¹⁸². Steigiant šį vienuolyną dalyvavo ir tuometinis Vilniaus rokitų

¹⁷⁷ N. N., *O szpitalach*, p. 285.

¹⁷⁸ X. Y. Z. [W. Sułkowski], *Kartka z dziejów kościoła katolickiego w Rosyi: biskupstwo mińskie*, Kraków: nakład i druk Wl. L. Anczyca i spółki, 1889, p. 71.

¹⁷⁹ LVIA, F. SA, b. 12338, l. 64–65 (pats dokumentas yra išgabentas į Baltarusiją, tad remiamės tik anotacija fondo apraše).

¹⁸⁰ Ignacy Borejko Chodźko, *Diecezja mińska około 1830 roku*, t. 2: *Struktury zakonne*, oprac. i wydał Marian Radwan, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 1998, p. 180.

¹⁸¹ N. N., *O szpitalach*, p. 288–289.

¹⁸² Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 84–88.

vyresnysis Viktoras Siemieniūčius. Tų pačių metų pabaigoje Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Augustas III patvirtino šią fundaciją¹⁸³. Tiesa, Motiejus Valančius šiuo klausimu laikėsi kitokios nuomonės. Anot jo, rokitai Kęstaičiuose įsikūrė tik 1783 m.¹⁸⁴ Kad tai nėra tiesiog korektūros klaida, rodo Valančiaus teiginys, esą Šandys-Rimgaila špitolę Kęstaičiuose fundavo pamatęs, kiek naudos duoda rokitų špitolė Varniuose¹⁸⁵.

Pats fundatorius nustatė, kad Kęstaičiuose turi būti pastatyta bažnyčia, vienuolynas ir po infirmeriją vyrams ir moterims¹⁸⁶. Šandžio-Rimgailos funduota bažnyčia sudegė 1808 m. ir 1820 m. buvo atstatyta bendromis tuometinio klebono Juozapo Rozgevičiaus ir rokitų pastangomis¹⁸⁷. Špitolė (kartu ir vienuolynas) iš pradžių stovėjo atskirai nuo bažnyčios¹⁸⁸. Fundatoriaus nurodymu, turėjo būti pastatytos dvi infirmerijos – dvylikai vyrų¹⁸⁹ (matyt, turėjo būti tame pačiame pastate kaip ir vienuolynas) ir tokiam pat skaičiui moterų. Moterų infirmerija turėjo stovėti atskirai, priešais vyrų infirmeriją¹⁹⁰. 1820 m. (po perstatymo) bažnyčios, vienuolyno ir špitolės pastatai (tiek vyrų, tiek moterų) sujungti į vieną kompleksą. Vyrų infirmerijos gale buvo dvi celės rokitams infirmarijams. Virš infirmerijos antrajame aukšte buvo įrengtos dar keturios celės broliams¹⁹¹.

Veikla. Kęstaičiuose, fundatoriaus nurodymu, rokitai turėjo rūpintis 24 vargšais, kurie nebegalėjo išgyventi net elgetaudami, be to, visi jie turėjo būti katalikai¹⁹². Anot Petro Veblaičio, špitolėje nuolat būdavo 20–30

¹⁸³ Priedas Nr. 2, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 89–90.

¹⁸⁴ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, p. 317.

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

¹⁸⁷ Plačiau apie Kęstaičių rokitų bažnyčią – LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 79–79v.

¹⁸⁸ *Relationes I*, p. 328: [...] est seorsiva capella et hospitale ligneum penes [...]

¹⁸⁹ Dvylikos varguolių skaičius funduojant špitolę būdavo pasirenkamas neatsitiktinai: tai simbolizavo 12 apaštalų – Marek Słoń, *Szpitalę średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa: Wydawnictwo NERITON, 2000, p. 11.

¹⁹⁰ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

¹⁹¹ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 79v.

¹⁹² Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 86.

asmenų, o 1826 m. – 16¹⁹³. Nežinoma, kokiomis ligomis sirgo ar kokių negalių buvo kamuojami Kęstaičių rokitų globotiniai, tačiau, panašu, jog dalį jų sudarė psichiniai ligoniai (1842 m. vizitacijoje minima – vienintelė – psichinių ligonių salė (*sala waryatow*)¹⁹⁴). Galima teigti, jog Kęstaičių rokitų špitolė greičiausiai veikė kaip prieglauda, kur globotiniai pasitikdavo gyvenimo saulėlydį. Tai patvirtina ir tas faktas, kad tarp išlaidų neminimi nei perkami vaistai, nei atlyginimas gydytojui.

Materialinė padėtis. Funduodamas vienuolyną ir špitolę, Šandys-Rimgaila rokitams užrašė 18 valakų ariamos ir neariamos žemės, miškų, pievų, taip pat pustrečio ežero¹⁹⁵. Iš viso šio nemenko turto 1842 m., po carinės valdžios įvykdyto bažnytinių valdų nusavinimo, rokitams teliko 39 dešimtinės žemės bei nedidelis Lukšelio ežeras¹⁹⁶. Nemažą dalį špitolės pajamų sudarė turtingesnių žmonių paliekamos sumos. Pvz., Ona Mikytienė 1812 m. užrašė 500 rublių¹⁹⁷. Vis dėlto daugiausia užrašymų tekdavo Kęstaičių altarijai, iš kurios gaunamų lėšų dalis tekdavo vienuolynui ir špitolėi¹⁹⁸. Dalį lėšų rokitai gaudavo rinkdami aukas. Pagrindinę išlaidų dalį, šalia maisto ir kitų būtinų dalykų, sudarė altarijos priežiūros išlaidos¹⁹⁹.

ROKITAI VARNIUOSE

1743 m. rokitus Varniuose įkurdino tuometinis Žemaičių vyskupas Antanas Dominykas Tiškevičius. Tais pačiais metais Žemaičių kapitulos aktų knygoje fiksuojamas vyskupo nurodymas perduoti rokitams senąją katedros prieglaudą, kur būtų tarnaujama Dievui ir rūpinamasi vargšais²⁰⁰. Daugiau apie rokitų vienuolyno ir špitolės įsteigimo Varniuose

¹⁹³ Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 10.

¹⁹⁴ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 79v.

¹⁹⁵ Priedas Nr. 1, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 85.

¹⁹⁶ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 80.

¹⁹⁷ Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 11.

¹⁹⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 82v.

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ LNB RKRS, PR – 272, l. 304v.

aplinkybes, išskyrus tai, kad prie įkurdinimo prisidėjo iš Vilniaus atvykęs rokitų įgaliotinis Vieževskis, minimas Motiejaus Valančiaus²⁰¹, nieko nežinoma, tačiau iš užuominų vienalaikiuose šaltiniuose galima suprasti kai kurias priežastis, kodėl rokitus nutarta įkurdinti Varniuose. 1743 m. nurodyta, kad rokitus reikia įkurdinti „dėl didesnės Dievo šlovės ir ligonių gerovės“²⁰². 1748 m. reliacijoje rašoma, kad Antanas Dominykas Tiškevičius įsteigęs špitolę, kurioje rūpinamasi vargšais, ligoniais bei pasenusiais ir luošais kunigais²⁰³. Tai rodo, kad, nors špitolė prie Varnių katedros veikė ir iki rokitų, vis dėlto joje darbas nebuvo tinkamai atliekamas. Tokia padėtis, žinoma, vyskupijos centrui nebuvo palanki. Tiškevičiaus sprendimui įtakos, matyt, turėjo tai, jog jis pats buvo Vilniaus kapitulos narys²⁰⁴, todėl galėjo stebėti rokitų veiklą Vilniuje, ir sėkmingas Kęstaičių rokitų darbas. Be to, nepastebėtas neliko turbūt ir 1738 m. Šandžio-Rimgailos fundacijos patvirtinimas, kuriame rašoma, kad „[...] Ponų taryba ir kiti valdininkai atkreipė mūsų [karaliaus] dėmesį į rokitų špitolės [...]“²⁰⁵.

Iki 1782 m., kai špitolė ir vienuolynas buvo perkelti toliau nuo miesto centro, rokitai meldavosi Varnių Švč. Trejybės bažnyčioje²⁰⁶. Po 1782 m. rokitai religines apeigas atlikdavo medinėje Šv. Roko koplyčioje, kuri stovėjo Varnių pakraštyje²⁰⁷. Pirmoji vykupo Tiškevičiaus rūpesčiu pastatyta špitolė iš pradžių stovėjo „[...] ant tako, einant iš seminarijos į mūrinę bažnyčią po kairės rankos“²⁰⁸. 1748 m. senoji špitolė prie Varnių katedros jau buvo perstatyta iš naujo (kaip pažymima 1752 m., tai buvusi erdvi ir puiki špitolė²⁰⁹, kuri veikiausiai gerokai skyrėsi nuo stovėjusios prieš tai). Tame pačiame pastate buvo įrengtos celės rokitams ir patalpa nusenu-

²⁰¹ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, p. 317.

²⁰² LNB RKRS, PR – 272, l. 304v: „[...] majorem laudem DEI et commoditatem Infirmorum [...]“

²⁰³ *Relationes I*, p. 312.

²⁰⁴ *Kościół zamkowy*, Cz. III, p. 292, 295, 300, 307 ir t. t.

²⁰⁵ Priedas Nr. 2, in: Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 89 (vertimas ibidem, p. 8).

²⁰⁶ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 2v.

²⁰⁷ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 1.

²⁰⁸ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, p. 316.

²⁰⁹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 5v: „[...] peramplum et magnifico opere Xenodochium [...]“.

siems ir luošiams kunigams priglauti²¹⁰. 1782 m. špitolė perkelta į Varnių pakraštį, nes, anot Valančiaus, vyskupui Jonui Steponui Giedraičiui atrodė nepriimtina, kad bepročiai vaikštinėtų aplink bažnyčią viduryje miestelio²¹¹. Naujoje vietoje špitolė jau 1793 m. buvo suremontuota ir sujungta su koplyčia²¹². Mediniame špitolės pastate buvo dvi didelės infirmerijos (šaltinyje vadinamos *invalidarz*) vyrams ir moterims. Vyrų infirmerijos šone įrengti trys nedideli kambarėliai pamišėliams (matyt, tam atvejui, jei būtų pernelyg neramūs)²¹³. Moterų infirmerija buvo tokia pat, kaip ir vyrų, tačiau dar turėjo nedidelį priestatą²¹⁴. Patys rokitai gyveno mediniame vienuolyne, kuriame buvo penkios celės²¹⁵.

Darbas špitolėje. Globotiniaus Varniuose rūpinosi tiek patys broliai (du iš jų buvo skiriami infirmarijais²¹⁶), tiek gydytojas²¹⁷. Varnių rokitų špitolėje iš pradžių buvo rūpinamasi ne tik vargšais bei ligoniais, bet ir senais ar luošais kunigais²¹⁸. Vilniuje jau kuris laikas veikė specialūs kunigų invalidų/emeritų namai, o Žemaitijoje ši misija buvo patikėta rokitams. Neaišku, ar šią funkciją rokitai vykdė ir po špitolės perkėlimo į miestelio pakraštį. Tam tikrą laiką prie špitolės veikė ir pataisos namai ydingiems ir prasižengusiems kunigams ir klierikams²¹⁹. Išsamesnių duomenų apie Varnių rokitų veiklą XVIII a. aptikti nepavyko, tad tenka remtis vos keliais XIX a. trečiojo dešimtmečio registrais. 1827 m. vizitacijos duomenimis, špitolėje, kuri vadinama „pagrindine Žemaičių vyskupijos špitolė“ (*Szpital*

²¹⁰ *Relationes I*, p. 312: „Hospitale [...] noviter erectum [...] Extant in eo cellae et reclinatoria pro sacerdotibus invalidis, senio confectis, inibi alendis [...]“.

²¹¹ Motiejus Valančius, *Žemaičių vyskupystė*, p. 317.

²¹² *Relationes I*, p. 453: „Hospitale vero Sancti Rochi [...] antierius erectum, etiam nunc reparabatur“.

²¹³ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 5: „[...] dla zamykanie fixatów“.

²¹⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 5–5v.

²¹⁵ *Ibid.*, l. 1v–2.

²¹⁶ *Ibid.*, l. 13.

²¹⁷ *Ibid.*, l. 23.

²¹⁸ *Relationes I*, p. 296.

²¹⁹ *Ibid.*, p. 312: „Extant [...] reclinatoria [...] pro presbyteris seu [...] clericis, vitiosis et excessivis, corigendis“.

główny w Diecezyji Żmudzkiej), globoti 68 žmonės – 36 vyrai ir 32 moterys²²⁰, 1828 m. buvo 56 globotiniai²²¹. Didžiausią jų dalį sudarė paralitikai, luoši ir kiti panašią negalią turintys žmonės bei psichiniai ligoniai. Būta ir nebylių, aklų, kurčių ir kamuojamų epilepsijos (*S(więteg)o Walentego ma defekt*) bei keletas savimi jau nebegalinčių pasirūpinti senolių²²².

Taigi Varnių špitolė vis dėlto veikė tik kaip prieglauda, nors vaistams kasmet būdavo išleidžiami 65, o gydytojui – 30 rublių²²³. Dauguma globotinių, atsižvelgiant į jų ligas, čia praleisdavo visą likusį gyvenimą ir tik nedaugelis išeidavo pagydyti. Kadangi špitolė įvardijama kaip „pagrindinė“, panašu, kad į ją patekdavo globotiniai ne tik iš pačių Varnių, bet ir iš apylinkių.

Materialinė padėtis. Vienas rokitų pajamų šaltinių, kaip ir kituose vienuolynuose, buvo aukos, kurias rinkdavo pusė ar net didžioji dalis brolių²²⁴. Didžiausią dalį pajamų Varnių rokiai susirinkdavo iš Kapitulos jiems paskirtų Kiereliškių ir Viekšnelių valdų²²⁵. 1782 m., kai špitolė buvo perkelta į Varnių pakraštį, vyskupas Steponas Jonas Giedraitis suteikė dar septynis margus žemės²²⁶. Prie špitolės išlaikymo prisidėdavo ir geradariai (pavyzdžiui, Stanislovas Beinartas, Ignotas Giedraitis)²²⁷. Varnių rokitų taip pat neaplenkė 1842 m. vykdyti bažnytinių valdų nusavinimai. Tų metų vizitacijoje rašoma, jog rokitams jau nebelikę nei fundacinių sumų, nei činšą mokančių valstiečių – visa tai buvę atimta²²⁸. Surinktos lėšos buvo išleidžiamos būtiniems poreikiams patenkinti: pagalbininkų bei gydytojo atlyginimams, vaistams, bažnytiniams reikmenims, kitoms reikmėms²²⁹.

²²⁰ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 5v–6.

²²¹ *Ibid.*, l. 19v–20.

²²² LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 5v–6v; 19v–20v.

²²³ *Ibid.*, l. 23.

²²⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 13, 28v.

²²⁵ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 469, l. 4.

²²⁶ *Ibid.*, l. 1.

²²⁷ VUB RS, f. 4 – (A535a)23037. VUB RS, F. 4 – (A535)22529, l. 1. LVIA, F. 1671, ap. 4, b. 469, l. 2v.

²²⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 257, l. 78.

²²⁹ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 634, l. 8v, 23.

ROKITŲ PANAIKINIMAS

Nors visus rokitus, kad ir kur jie besidarbuotų, vienijo ta pati vienuolija, regula ir tikslas, vis dėlto kiekvienas vienuolynas gyveno atskirą gyvenimą, kiekvienos špitolės veiklos pobūdį nulėmė skirtingos sąlygos, nevienodi buvo ir jų likimai.

Aiškinantis Vilniaus rokitų špitolės panaikinimo aplinkybes, svarbu kiek plačiau pažvelgti į pertvarkas, vykusias XVIII a. pabaigoje. 1797 m. įsteigta Lietuvos špitolių komisija (*Komisja Szpitalna Litewska*), turėjusi sutvarkyti ir reorganizuoti visuomeninės globos institucijų darbą²³⁰. Tų pačių metų rugsėjo 7 d. visoms špitolėms buvo įsakyta per šešias savaites raštu pateikti išsamius duomenis apie fundacijų dydį, špitolėje esančių vargšų skaičių²³¹. Rugsėjo 15 d. vykusiame Lietuvos špitolių komisijos posėdyje buvo nutarta, kad dominikonų vienuolynas prie Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčios bus tinkamiausia vieta pagrindinei miesto špitolei, kurioje bus galima apgyvendinti 200 elgetų, o šalia esančiame atskirame pastate – 50 ligonių. Pačius dominikonus planuota perkelti į vienuolyną mieste, o trys iš jų turėjo likti, kad galėtų atlikti religines apeigas. Architektas de Rossi greitai parengė priestatą, kuriame ir turėjo būti įsteigta špitolė, planą. Ankstyvą 1798 m. pavasarį prasidėjo statybos, kurias tam tikrą laiką prižiūrėjo tuometinis rokitų prepozitas Kasparas Vrublevskis²³². 1799 m. birželio 16 d. generalinė špitolė buvo iškilmingai atidaryta²³³. Vis dėlto generalinės špitolės įsteigimas kartu reiškė ir daugelio senųjų Vilniaus špitolių pražūtį.

1799 m. Vilniaus rokitų špitolės pajamų-išlaidų registre²³⁴ nurodoma, kad špitolė (t. y. ligoniai ir fundacija) perkelta į generalinę špitolę birželio 16 d. Tą dieną nustojo egzistavusi Vilniaus rokitų špitolė. Po 10 dienų „Lietuvos kurjerio“ priede pasirodė skelbimas, kuriuo kviesta į varžytines, per kurias turėjo būti parduoti Vilniaus rokitų špitolės pastatai²³⁵. Kaip matyti

²³⁰ Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Siostr Miłosierdzia*, p. 250.

²³¹ *Kuryer Litewski*, 1797-09-15, Nr. 100, s. 1.

²³² Stefan Rosiak, *Prowincja Litewska Siostr Miłosierdzia*, p. 251.

²³³ *Ibid.*, p. 252.

²³⁴ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 60, l. 41v–42.

²³⁵ *Dodatek do Kuryera Litewskiego z Wilna*, 1799-06-26, Nr. 77, p. 2.

iš minėto registro, pajamų ir išlaidų būta iki pat rugsėjo 17 d. Galbūt visą tą laiką, kol pastatai nebuvo išparduoti, vienuolyne vis dar gyveno rokitai. 1799 m. rugpjūčio 24 d. „Lietuvos kurjerio“ priede pasirodė žinutė, kad varžytinėse didžiausią kainą už rokitų špitolės pastatus – 4080 auksinų – pasiūlęs kažkoks Mončynskis (Mańczyński)²³⁶. Tačiau špitolės pastatus galiausiai įsigijo Antanas Gžymala (Grzymała), pasiūlęs už juos 5060 auksinų²³⁷, tad rokitams galiausiai teko išsikelti. Neaišku, kur atsidūrė Vilniaus rokitai po vienuolyno uždarymo. Galbūt pasklido po kitus Vilniaus vienuolynus, galbūt išvyko į dar veikiančius vienuolynus Žemaitijoje arba Minske (Kaune rokitų iš Vilniaus tikrai nebuvo). Tokia Rusijos imperijos politika paveikė ne vien rokitų špitolę. Generalinės špitolės fundaciją, šalia rokitų, sudarė ir Švč. Trejybės, Šv. Spaso²³⁸, Šv. Marijos Magdalenos, Šv. Juozapo ir Nikodemo, Šv. Petro ir Povilo špitolių fundacijos²³⁹. Tačiau bonifratrų špitolė liko veikti iki pat 1843 m. (šiuo atveju neaišku, kodėl bonifratrams buvo leista veikti toliau, nors jų prižiūrime špitolėje vienu metu galėjo būti gydoma kur kas mažiau ligonių negu rokitų)²⁴⁰. Taip pat liko veikti ir šaričių špitolė Savičiaus gatvėje, kuri, beje, buvo ne ką didesnė už rokitų. Tačiau šaričių atveju valdžios motyvai šiek tiek aiškesni – šaritės, matyt, buvo laikomos tinkamiausia vienuolija špitolėms prižiūrėti. Tai liudija du faktai. Pirma, pati valdžia siūlė šaritėms didinti lovų skaičių iki 200 ir taip įsteigti „didelę špitolę“ (tai buvo padaryta XIX a. pradžioje)²⁴¹. Antra, 1809 m. šaritėms buvo patikėta ir generalinės špitolės priežiūra²⁴².

Po 1820 m. atliktos generalinės vizitacijos dar buvo mėginama reformuoti Minsko rokitų špitolę (lovų skaičius buvo sumažintas iki 10, ligonius turėjo reguliariai lankyti gydytojas ir t. t.)²⁴³. Vis dėlto tai greičiausiai nedavė vaisių, nes jau 1821 m. Minsko rokitų fundacija buvo perduota

²³⁶ *Dodatek do Kuryera Litewskiego z Wilna*, 1799-08-24, Nr. 94, p. 2.

²³⁷ LVIA, f. 390, ap. 135, b. 3, l. 101v–102.

²³⁸ Šv. Spaso špitolės pastatai taip pat buvo parduodami iš varžytinių – *Dodatek do Kuryera Litewskiego z Wilna*, 1799-07-19, Nr. 84, p. 2.

²³⁹ *Vilniaus bažnyčios*, p. 378.

²⁴⁰ Stefan Rosiak, *Bonifratrzy w Wilnie*, p. 88.

²⁴¹ *Idem*, *Prowincja Litewska Sióstr Miłosierdzia*, p. 207.

²⁴² *Ibid.*, p. 254.

²⁴³ N. N., *O szpitalach*, p. 290–291.

bonifratrams, o špitolė panaikinta²⁴⁴. Neaišku, kur atsidūrė trys paskutiniai Minsko rokitai. Anot Aliksandro Jaraševičiaus, jie išvyko į vis dar veikiančius vienuolynus Lietuvoje²⁴⁵ (tačiau tikrai ne į Kauną).

Po kelerių metų žlugo ir Kauno rokitų vienuolynas. Nors čia, kaip ir Minske, tebuvo likę trys broliai, vis dėlto paskutiniaisiais veiklos metais visomis išgalėmis dar buvo stengiamasi tarnauti vargšams ir ligoniams. Prie to prisidėjo ir tvirtas Želnos būdas. Didžiausią smūgį Kauno rokitams sudavė prancūzų kariuomenės okupacija, kai buvo ne tik nusiaubta bažnyčia, bet ir sudegė vienuolyno bei špitolės pastatai. Po to rokitai jau nebesugebėjo atsitiesti. Kita vertus, ne ką mažiau pakenkė ir procentų laiku nesumokantys skolininkai²⁴⁶. Todėl buvo neįmanoma net pabandyti atstatyti senuosius pastatus ar jų dalį. Be abejo, viena žlugimo priežasčių buvo ta, kad, kaip teigė Valančius, ilgai pritrūko norinčių tapti rokitais²⁴⁷. Tai buvo vienas svarbesnių veiksnių, nes likę rokitai buvo jau gerokai pagyvenę (71, 62 ir 52 metų amžiaus²⁴⁸). Tokiu atveju nesant paiminos, vienuolynas vargiai ar būtų išsilaikęs dar bent dešimtmetį. Taigi, susiklosčius visoms šioms aplinkybėms, rokitai vos bepajėgė tęsti savo darbą (o ir pats vyresnysis Želna jau skundėsi sveikatos silpnumu²⁴⁹), tad jį perėmė 1824 m. į Kauną atvykusios šaritės. Tų pačių metų rugsėjį Želna pats atsisakė vadovauti špitolei²⁵⁰.

Ilgiausiai rokitai išsilaikė Žemaitijoje. Lemtingi Kęstaičių ir Varnių rokitų vienuolynams buvo 1842 m., kai Rusijos imperijos valdžia nusavino didžiąją dalį parapinių bažnyčių bei labdarinių įstaigų žemės²⁵¹. Veblaičio teigimu, Varniuose vienuolynas buvo panaikintas dar 1832 m.²⁵², tačiau 1842 m. įvykdyta vienuolyno vizitacija ir buvo likę dar keturi rokitai. Vis dėlto nei vienuolynas, nei špitolė ilgiau neišsilaikė. 1843 m. vietoj

²⁴⁴ Stefan Rosiak, *Bonifratrzy w Wilnie*, p. 20.

²⁴⁵ Aliksandr Jaraševič, *op. cit.*, p. 511.

²⁴⁶ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 583, l. 4.

²⁴⁷ Motiejus Valančius, *Pastabos pačiam sau*, Vilnius, 1996, p. 145.

²⁴⁸ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 944, l. 13v.

²⁴⁹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 363, l. 50.

²⁵⁰ *Ibid.*, l. 52–52v.

²⁵¹ Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 11.

²⁵² *Ibid.*, p. 15.

špitolės įsteigti kunigų pataisos namai, kurių pirmuoju rektoriumi tapo Jagminas²⁵³, iki tol buvęs špitolės rektoriumi²⁵⁴. Kęstaičių vienuolynas po valdžios įvykdyto žemės nusavinimo taip pat jau nebeišgalėjo išsilaikyti ir 1842 m. nutraukė veiklą, o vienuolyno pastatuose 1843 m. buvo įsteigti kunigų invalidų namai²⁵⁵. Paskutiniai trys rokitai tik 1886 m. buvo išvežti į Kretingos bernardinų vienuolyną²⁵⁶.

IŠVADOS

Pranciškonų tretininkų eremitų broliją, kuri buvo rokitų pirmtakė, 1705 m. įkūrė Jarolavičius, o Vilniaus vyskupas Bžostovskis 1713 m. ją tik pertvarkė: pakeitė organizaciją ir suteikė Šv. Roko pavadinimą.

Rokitai buvo diecezinio pavaldumo brolija-vienuolija ir priklausė vietos vyskupo jurisdikcijai. Atskirų rokitų vienuolynų valdymas buvo padalytas iš rokitų renkamiems vyresniesiems ir vyskupų skiriamiems prepozitams. Po rokitų įsikūrimo Žemaičių vyskupijoje vienuolija skilo į dvi – Vilniaus ir Žemaičių šakas. Vilniaus rokitų vyresnysis kartu ėjo ir visų Vilniaus vyskupijoje veikiančių rokitų vienuolynų vyresniojo pareigas. Žemaičių vyskupijoje šias pareigas ėjo Varnių rokitų vyresnysis. Vienuoliją sudarė vyrai pasauliečiai, duodavę paprastus įžadus. Šalia visoms vienuolijoms įprastų įžadų (neturto, skaistybės ir klusnumo) rokitai duodavo ir ketvirtąjį – rūpinimosi ligoniais. Rokitai nebuvo gausi vienuolija: narių skaičius atskiruose vienuolynuose neviršydavo dešimties.

Nevienodą atskirų rokitų špitolių veiklos pobūdį lėmė miesto, kuria-me veikė rokitai, dydis bei špitolių skaičius. Kaip rodo brolių veiklą liudijantys dokumentai, Vilniaus rokitų špitolė (bent jau XVIII a. pabaigoje) buvo viena didžiausių mieste, joje vienu metu galėjo būti gydoma iki 70 ar net 80 žmonių (dydžiu ją lenkė tik šaričių špitolė). Špitolė veikė kaip specializuota špitolė-ligoninė venerinėmis ligomis sergantiems žmonėms, nors buvo išlaikytos ir kai kurios špitolės-prieglaudos funkcijos: rokitai

²⁵³ Kazys Misius, „Varniai 1850–1914 metais“, *Žemaičių praeitis*, t. IV: *Varniai*, sud. Adomas Butrimas, Vaclovas Vaivada, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos I-klasė, 1996, p. 199.

²⁵⁴ VUB RS, f. 4 – (A535a)23037.

²⁵⁵ Petras Veblaitis, *Kova su caro valdžia*, p. 11.

²⁵⁶ *Ibid.*, p. 92.

priglausdavo gimdyves bei pamestinukus. Kauno rokitų špitolėje taip pat derintos špitolės-ligoninės ir špitolės-prieglaudos funkcijos, tačiau dėl bendros Kauno špitolių situacijos prieglaudos funkcija buvo gerokai aiškesnė: čia globoti tiek negalintys pasirūpinti savimi seni žmonės, tiek psichiniai ligoniai ar luošiai. Ligonijų-globotinių skaičius čia siekdavo iki 40–50. Varnių ir Kęstaičių špitolės veikė kaip špitolės-prieglaudos, tad daugumą globotinių sudarė seni, neįgalūs bei psichikos ligomis sergantys žmonės. Kęstaičių špitolėje vienu metu galėjo būti globojama apie 20–30 žmonių. Varnių rokitų špitolė – bent iki jos perkėlimo į miestelio pakraštį 1782 m. – veikė ir kaip prieglauda kunigams invalidams/emeritams. Varnių špitolėje, kuri XIX a. tapo pagrindine Žemaičių vyskupijos špitole, vienu metu galėjo būti globojama iki 70 žmonių.

Rokitų špitolių veikla nebuvo chaotiška – špitolėse buvo vedamos ligonių knygos. Vilniaus, Kauno bei Varnių ir Minsko špitolių ligonius/globotinius prižiūrėdavo ne tik rokitai, kurie dažniausiai atlikdavo slaugytojų funkcijas, bet ir felčeriai.

Pagrindiniai rokitų pragyvenimo šaltiniai buvo fundacijos bei geradarių užrašymai, nekilnojamojo turto nuoma, Bažnyčios hierarchų paskirtos sumos bei brolių surinktos aukos.

Rokitų žlugimą lėmė keletas priežasčių. Viena vertus, tai buvo Rusijos imperijos politika: Vilniaus rokitų, kaip ir daugelio kitų senųjų Vilniaus špitolių, fundacija 1799 m. buvo perduota generalinės Vilniaus špitolės, įsteigtos Lietuvos špitolių komisijos, fundacijai. 1842 m. vykę parapinių bažnyčių bei labdarinių įstaigų žemės valdų nusavinimai sudavė lemtiną smūgį Kęstaičių ir Varnių rokitams – nebegalėdamos išsilaikyti špitolės buvo priverstos nutraukti veiklą. Kita vertus, Minsko rokitų špitolės žlugimą 1821 m. lėmė pačių rokitų nesugebėjimas tvarkytis bei sumažėjęs brolių skaičius. Kauno rokitams skaudų smūgį sudavė ypač daug nuostolių atnešusi 1812 m. prancūzų invazija, po kurios broliams jau nebepavyko atsitiesti. Ne ką mažiau svarbi ir kita priežastis – likę broliai buvo pakankamai garbaus amžiaus, o norinčių tapti rokitais jau nebeatsirado.

THE BROTHERHOOD OF SAINT ROCH:
STRUCTURE AND ACTIVITIES IN THE 18TH AND
THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Martynas Jakulis

Summary

The Brotherhood of Saint Roch, founded in 1705 by the Franciscan tertiary Jonas Jarolavičius in Vilnius and reformed by Vilnius Bishop Constantinus Casimirus Brzostowski in 1713, was active only in the territory of the Grand Duchy of Lithuania (GDL). Its activities have been scarcely treated in historiography up to now and the structure of the brotherhood, the scope of its activities and other questions have been meagerly analyzed.

The main attention of the article is devoted to the organizational structure of the brotherhood in the Dioceses of Vilnius, the Samogitians, and Minsk (after 1798) as well as much as possible fragmental sources – the scope and nature of the activities at the former *špitoles* (community hospitals) of the Saint Roch monasteries comparing them with those of other orders (Bonifrats, Sisters of Charity).

Five monasteries with *špitoles* belonged to the Roch Brotherhood: in Vilnius (1708/9–1799), Kęstaičiai (1738–1842), Varniai (1743–1842), Kaunas (1750–1824) and Minsk (1752–1821). The Brotherhood of Saint Roch in Vilnius were in charge of one the city's largest semi-specialized hospitals, devoted to the treatment of venereal and other diseases although expecting mothers and castaways also received shelter. Similar activities were also carried out in Kaunas. On the other hand, the *špitoles* of Kęstaičiai, Varniai, and Minsk were active as only shelters. Moreover, the *špitole* of the Varniai Brotherhood of Saint Roch – at least until 1782, when it was transferred to the outskirts of the town – also worked as a shelter of invalid/*emeriti* priests.